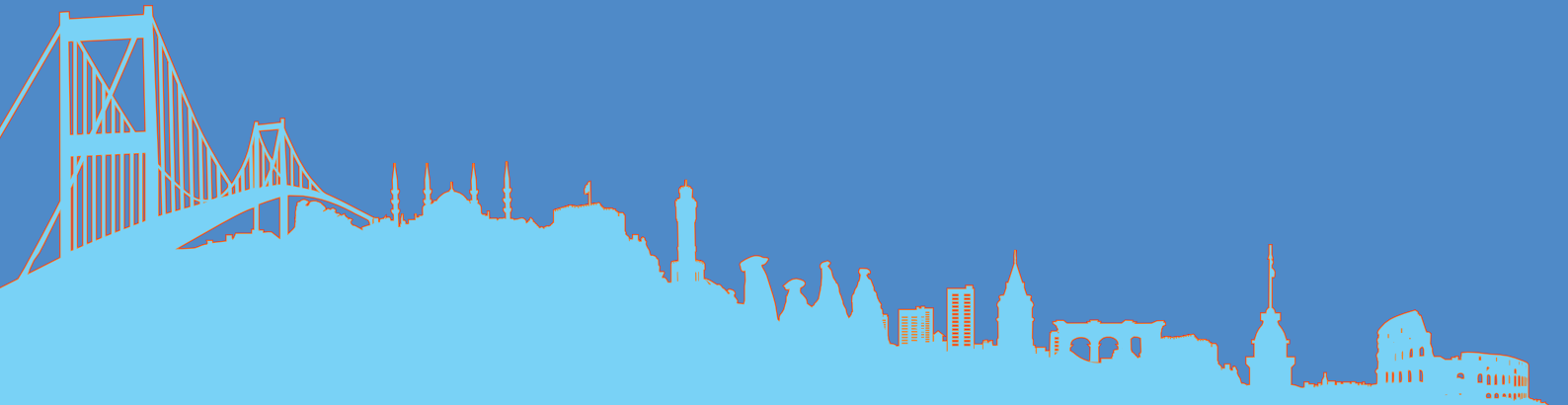

AKİL İNSANLAR HEYETİ GÜNEYDOĞU RAPORU

26 HAZİRAN 2013 / İSTANBUL

AKİL İNSANLAR HEYETİ GÜNEYDOĞU RAPORU

HAZİRAN 2013

HEYET ÜYELERİ

BAŞKAN: YILMAZ ENSAROĞLU
BAŞKAN VEKİLİ: KEZBAN HATEMİ
SEKRETER: MEHMET EMİN EKMEN
AHMET FARUK ÜNSAL
ETYEN MAHÇUPYAN
FAZIL HÜSNÜ ERDEM
LAMİ ÖZGEN
MURAT BELGE
YILMAZ ERDOĞAN

RAPORTÖR

MURAT ÇİÇEK

Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Grubu olarak, çalışmalarımız boyunca Ankara'da ve bölgede bize her türlü lojistik destek ve imkanı sağlayan Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığına ve gittiğimiz şehirlerdeki yerel yöneticilerimize; davetlerimize icabet edip görüşlerini bizlerle paylaşarak bu Rapor'un ortaya çıkmasını sağlayan tüm kişi ve kuruluşlara ve özellikle gönlünü bizlere açan, büyük bir misafirperverlikle Heyetimizi ağırlayan bütün Güneydoğu halkına teşekkür ediyor, bu çalışmaların ve Rapor'un, sorunun çözümüne katkı sağlamasını diliyoruz.

İÇİNDEKİLER

1.	Giriş	4
2.	Metodoloji	5
3.	Tarihi Arka Plan	10
3.1.	Sorunun Adı	10
3.2.	Sorunun Temel Nedenleri, Önemli Sonuçları	11
3.3.	Sorunun Maliyeti	12
3.4.	Çözüm Girişimleri	13
3.5.	AK Parti ve Kürt Sorunu	14
3.6.	2009 Açılım Süreci	15
3.7.	Oslo Süreci	15
3.8.	Son Çözüm Süreci	16
3.9.	Akil İnsanlar Heyeti	17
4.	Güneydoğu'da Sosyal, Siyasal Ve Psikolojik Durum	18
4.1.	Genel Değerlendirme	18
4.2.	Gözlemler	20
4.3.	Geleceğin Gündemi	23
5.	Heyetimize İletilen Talepler	25
5.1.	Anayasal Talepler	25
5.2.	Uluslararası Sözleşmelere İlişkin Talepler	25
5.3.	Yasal Düzenleme Gerektiren Talepler	25
5.4.	İdari ve Uygulamaya İlişkin Talepler	26
6.	Çözüm Sürecine Yönelik Öneriler	29
6.1.	Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Dair Öneriler	30
6.2.	Anayasal Öneriler	30
6.3.	Yasal Değişiklik ve Yeni Yasa Önerileri	31
6.4.	Uygulamaya Yönelik Öneriler	33
7.	Sonuç	38

AKİL İNSANLAR HEYETİ GÜNEYDOĞU RAPORU

1. GİRİŞ

Türkiye, yıllardan beri süren ve yakın zamana kadar izlenen politikalar nedeniyle çözümü gittikçe zorlaşan bir sorununu, demokratik ve barışçıl yöntemlerle çözmeye çalışmaktadır. “Çözüm süreci” olarak adlandırılan ve toplumda büyük bir heyecan yaratan bu süreç, sadece ilgili aktörlerin değil, tüm toplumun gündemini en fazla işgal eden konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. Birtakım kaygılı çevrelere rağmen, toplumun büyük çoğunluğunun, daha önce hiç olmadığı kadar umutlu olduğu bir süreç yaşanmaktadır. Çünkü Kürt meselesinin barışçıl çözümünün, Türkiye’nin demokratik düzeyini ve ekonomik performansını doğrudan etkileyeceği düşünülmektedir. Dahası, bu tarihi sorunun çözümü, merkezle çevre arasındaki ayrışmanın giderilmesi ve tüm kimliksel kırılmaların tamiri ve toplum olma yolunda ilerleme için de tarihi bir fırsat olarak görülmektedir.

Çözüm sürecinin kalıcı bir barışla sonuçlanabilmesi amacıyla geliştirilen önemli mekanizmalardan birisini de Akil İnsanlar Heyeti oluşturmaktadır. 04 Nisan 2013 günü ilk toplantısını yapan Akil İnsanlar Heyeti, fazla zaman kaybetmeden çalışmalarına başlamış ve yoğun bir tempoyla, yaklaşık iki ay gibi kısa bir zaman içinde, tüm Türkiye’yi dolaşarak, farklı kesimlerle görüşmeler yapmıştır. Bu vesileyle, bir yandan toplumun bütün kesimlerinin çözüm sürecine ilişkin görüş, öneri, beklenti ve kaygılarını tespit edebilme imkânını bulmuş, diğer yandan da farklı toplumsal çevrelerin birbirleriyle konuşup temas etmesine ve yüzleşmesine aracılık etmiştir.

Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Grubu da, 10 Nisan’da başladığı ziyaret ve görüşmelerini 31 Mayıs’ta, iç değerlendirme ve tartışmalarını da 14 Haziran’da tamamlayarak, gözlem, tespit, analiz ve önerilerini elinizdeki bu raporda bir araya getirmiştir. Rapor’un ikinci bölümünde, Heyetimizin çalışmalarını sürdürürken izlediği yöntem ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, sorunun tarihsel arka planına dair bir özet verilmiş, dördüncü bölümde ise Güneydoğu’nun bugünkü durumunu sosyal, siyasal ve psikolojik açıdan değerlendiren bir analiz yapılmıştır. Özellikle siyasi aktörlerin, bundan sonra atacakları adımları sağlıklı bir şekilde belirleyebilmelerine yardımcı olması umuduyla yer verilen ve bir tür “zemin etüdü” olarak değerlendirilebilecek olan bu iki bölümden sonra gelen beşinci bölümde, görüşülen kişi ve kuruluşlarca Heyetimize aktarılan talep ve beklentiler; altıncı bölümde ise, sorunun çözümü için yapılması gerekenlere dair Heyetimizin önerileri tasnif edilerek sunulmuştur.

2. METODOLOJİ

Temel misyon ve hedefler

Akil İnsanlar Heyeti Güneydoğu Grubu, 10 Nisan 2013 tarihinde Diyarbakır'da ilk toplantısını yaparak, belirlediği misyon ve hedeflerini, çalışma programı ve takvimini, faaliyet tarzını 11 Nisan günü Diyarbakır'da düzenlediği bir basın toplantısıyla kamuoyuna açıklamıştır. Bu çerçevede Heyetimiz, bölgede yaşayan insanların taleplerini derleyip Hükümet'e ve diğer komisyonlara iletmeyi, aynı şekilde, diğer bölgelerin talep ve beklentilerini, kaygılarını da Güneydoğu'ya taşımayı; böylece bölge halkının taleplerinin karar alıcılara ve genel kamuoyuna iletilmesine aracılık etmeyi kendisine temel misyon edinmiştir. Bununla, aynı zamanda, bölgenin hem kendi içinde, hem de Türkiye ile konuşmasına ve doğru anlaşılmasına katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Çalışma usulü/ilkelere

Heyetimiz, mümkün olduğu kadar görüşmeleri toplu halde yapmayı, mecbur kalmadıkça, dağılıp bölünmemeyi tercih etmiştir. Zaman darlığı dolayısıyla, ziyaret ve toplantılar, ağırlıklı olarak illerle sınırlandırılmıştır.

İlk günden itibaren, tüm görüşmelerde, Batman Barosu Avukatlarından *Murat Çiçek*, Raportör olarak Heyet'e eşlik ederek toplantı tutanaklarını tutmuş, yazılı görüş ve talepleri dosyalamıştır. Yine başından itibaren özel bir e-mail adresi (akilguneydogu@gmail.com) oluşturulup duyurulmuş, bu adrese gelen görüş ve öneriler de tasnif edilerek, Rapor'da değerlendirilmiştir.

Tüm görüşme ve toplantılar, medya haberdar edilerek yapılmış ve istenildiğinde kendilerine açıklamalar yapılmıştır. Araç tahsisi, konaklama ve toplantı için bir mekân belirlenmesi dışında Valiliklerden herhangi bir talepte bulunulmamış, davetliler doğrudan Heyetimiz tarafından belirlenmiştir. Bu faaliyetler sürdürülürken, her şehrin sosyal, siyasal, ideolojik, etnik, dini ve ekonomik haritası çıkarılarak tüm farklı kesimlerle buluşmak için azami gayret sarf edilmiştir.

Çalışma takvimi

10-13 Nisan 2013 tarihleri arasında Diyarbakır, 17-18 Nisan'da Mardin (Kızıltepe ve Nusaybin ilçeleriyle birlikte), 19-20 Nisan'da Şırnak (Cizre ve Uludere/Roboski ile birlikte), 24-25 Nisan'da Batman, 26-27 Nisan'da Siirt, 15 Mayıs'ta Kilis, 16-17 Mayıs'ta Gaziantep ve Adıyaman, 18-19 Mayıs'ta da Şanlıurfa ziyaret edilmiştir. 3 Mayıs günü Diyarbakır Cezaevinde bazı tutuklu ve hükümlü siyasetçilerle görüşülmüş; 30-31 Mayıs'ta da, Diyarbakır'da bölgeden bazı aydınlar ve kanaat önderleriyle birlikte değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Bu arada, aslen Güneydoğulu olup halen Ankarada ikamet eden ve uzun yıllardan beri Kürt siyasi hayatının içinde olan bazı isimlerle de görüşülmüştür. Son olarak, Heyet üyeleri 13-14 Haziran günlerinde İstanbul'da toplanarak, tüm çalışmaları birlikte değerlendirmiş ve hazırlanacak raporun çerçevesini ve muhtevasını belirlemiştir.

Çalışmaların/etkinliklerin türü

Yürütülen faaliyetleri yedi grupta toplamak mümkündür:

1- Mağdur aile ziyaretleri

Gerek devlet uygulamaları gerekse PKK eylemleri sonucu mağdur olan kişi ve aileler ziyaret edilmiştir. Bu kapsamda bazı örnekler şu şekilde sıralanabilir:

- *Ceylan Önkoğ*'un ailesi (2009 yılında askeri tatbikat esnasında hayatını kaybetmişti),
- *Murat İzol*'un ailesi (2013'de polisten kaçarken Dicle nehrine atlayarak hayatını kaybetmişti),
- *Şerzan Kurt*'un ailesi (Muğla'da öğrenci olaylarında polis kurşunu ile hayatını kaybetmişti),
- *Necdet Atalay*'ın ailesi (Batman Belediye Başkanı, KCK tutuklusunu),
- *Sedat Özevin*'in ailesi (İnsan hakları aktivisti, 2010 yılında PKK'nın döşediği mayına basma sonucu üç arkadaşı ile birlikte hayatını kaybetmişti),
- Köyleri boşaltılmak ve yakılmak suretiyle zorunlu göçe maruz bırakılan aileler,
- Evladını dağda kaybeden anneler,
- PKK saldırısı sonucu hayatını kaybeden asker ve polis aileleri,
- *Gülşah Olgaç* ve ailesi (PKK'nın silahlı saldırısı sonucu üç arkadaşını kaybedip kendisi sakat kalmıştı),
- *Uğur Kaymaz*'ın ailesi (2004 yılında hayatını polis kurşunları ile kaybetmişti),
- *Mehmet Sincar*'ın eşi *Cihan Sincar* (DEP Milletvekili, 1993 yılında faili meçhul cinayet sonucu öldürülmüştü).

2- Sorunla ilişkili sembolik değeri yüksek yer/mekân ziyaretleri

Bu sorundan kaynaklanan çeşitli olaylara dair mekân ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Esasen adli bir vaka olup koruculuk sisteminin sonuçlarından biri olduğu düşünülen ve 44 kişinin hayatını kaybettiği *Mardin/Bilge* köyü, askeri uçakların bombardımanı sonucu 34 kişinin hayatını kaybettiği *Şırnak/Uludere/Roboski* diye bilinen *Gülyazı* köyü, çok eskiden beri öldürülen insanların bedenlerinin atıldığı, adeta toplu mezar olarak kullanılan Siirt'teki *Kasaplar Deresi*, bu kapsamda ziyaret edilen yerlere örnek olarak gösterilebilir.

3- Çözüm sürecine desteklerinin kamuoyu ile paylaşılmasında fayda görülen bölgesel/geleneksel kişi ve kurumları ziyaret

Çözüm sürecine dair görüş ve değerlendirmelerini almak amacıyla Mardin'de *Hacı Abdülkadir Timurağaoğlu*, yine Mardin'de dini kanaat önderlerinden *Şeyh Selahaddin Seydaoğlu*, Siirt'te de tarihi Tillo medresesinin hocası *Molla Burhaneddin Mücahidi* ziyaret edilmiştir.

4- Siyasi parti ziyaretleri

Siyasi partileri ziyaret, sembolik olarak sadece Diyarbakır'da gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda AK Parti, BDP, CHP, Hak-Par ve Hüda-Par ziyaret edilmiş, MHP'den ise olumsuz yanıt alınmıştır. Zaman kısıtlılığı yüzünden diğer illerde siyasi parti ziyaretleri yapılmamıştır. Şanlıurfa'da ise CHP il Başkanı bir heyetle grubumuzu ziyaret ederek sürece desteklerini açıklamıştır.

Protokol ziyaretlerinden kaçınılmış, bu nedenle Diyarbakır'da DTK Eş Başkanları *Ahmet Türk, Aysel Tuğluk* ve Büyükşehir Belediye Başkanı *Osman Baydemir*'le buluşma dışında Belediye veya Valiliklere protokol ziyareti yapılmamıştır. Bununla birlikte, bazı illerde valilerle görüşülmüştür.

5- *STK temsilcileri ve kanaat önderleriyle toplantılar*

Gidilen her şehirde, mevcut meslek kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin, dini cemaatlerin/inanç gruplarının temsilcileriyle, aydınlar ve kanaat önderleriyle toplantılar yapılmıştır. Bazı yerlerde bir toplantı yapılırken, kimi şehirlerde birkaç toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıların katılımcıları, genellikle önceden tarafımızca belirlenmiş ve davet edilmişlerdir. Bunların yanı sıra, Diyarbakır'da kadın kuruluşlarıyla özel bir oturum yapılmış, Sur Belediyesi bünyesinde faaliyet gösteren ve oldukça çoğulcu bir yapısı olan *Kırklar Meclisi* ziyaret edilmiş, Şanlıurfa'da *Arap-Der* ve *Suriye Yardım Platformu* ziyaret edilmiş ve bir sanayi şehri olan Gaziantep'in iş dünyası kuruluşları ve işadamlarıyla ayrı toplantılar düzenlenmiştir. Aynı şekilde, Mardin'de, *Mardin-Diyarbakır Süryani Metropoliti Salibe Özmen* ziyaret edilmiştir.

6- *Halk Buluşmaları/Ziyaretleri*

Örgütlü yapılar dışında, sokaktaki insanın nabzını tutmak amacıyla da bazı buluşmalar tertip edilmiş, esnaf ziyaretleri ve kahve toplantıları yapılmıştır. Burada örgütsüz kitle ile buluşmaya azami dikkat edildiğinden, birçoğu habersiz spontane ziyaretler ve görüşmeler şeklinde olmuştur. Bu bağlamda, Diyarbakır'da var olan tüm hemşeri dernekleri ile yapılan büyük bir toplantının yanı sıra, Diyarbakır, Mardin (il merkezi, Nusaybin ve Kızıltepe ilçeleri), Şırnak (il merkezi ve Cizre ilçesi), Batman, Siirt, Gaziantep ve Şanlıurfa'da halk toplantıları veya kahve ve esnaf ziyaretleri yapılmıştır.

7- *Gençlik/Sanat Çevreleri Buluşmaları*

Heyetimiz üyesi *Yılmaz Erdoğan*'ın gençlik ve sanat çevreleriyle buluşabilmesi için özel toplantılar düzenlenmiştir. Bu bağlamda Mardin, Batman, Adıyaman, Şanlıurfa ve Şırnak'ta lise-üniversite gençliği ve sanat çevreleriyle özel toplantılar tertip edilmiştir. Bu toplantılara Heyet üyesi olarak sadece *Yılmaz Erdoğan* katılmıştır.

8- *Spesifik Ziyaretler*

Anılan kategorilere dâhil edilmeyecek veya farklı illerde tekrar edilmeyen bazı ziyaretler ise şu şekilde özetlenebilir:

- Diyarbakır'da KCK davasından uzun süre tutuklu kalıp tahliye edilmiş Belediye Başkanı ve diğer siyasetçilerle görüşülmüş; ayrıca Diyarbakır cezaevleri ziyaret edilerek, seçilmiş milletvekili, belediye başkanı, il genel meclisi üyelerinden oluşan toplam 15 kişiyle toplantı yapılmıştır.
- Faili meçhul cinayetlere ve kaybedilmiş kişilere ilişkin yargılama faaliyetlerine dikkat çekmek amacıyla, *Cemal Temizöz* ve arkadaşları davasının 3 Mayıs 2013 tarihli duruşması izlenmiş ve ardından da basına açıklama yapılmıştır.
- Şırnak'ta altı korucu başı ile özel toplantı yapılmış; çözüm sürecine dair görüşleri, talepleri ve kaygıları not edilmiştir.

- *Mardin'de Artuklu Üniversitesi bünyesinde bulunan Yaşayan Diller Enstitüsü* ziyaret edilerek Kürtçe diline dair yapılan çalışmalar hakkında bilgi alınmış; ayrıca öğrenci ve öğretim üeleriyle bir toplantı yapılmıştır.
- Gaziantep'te bulunan *Gaziantep, Zirve ve Hasan Kalyoncu Üniversitesi* yöneticileri ve bazı öğretim üeleriyle Gaziantep Üniversitesinde bir araya gelinmiştir.
- *Kilis Üniversitesinden* bir grup akademisyen ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir.
- Mardin'de *Diller ve Dinler Korosunun* açılış konserine katılım sağlanmıştır.
- Tüm il ziyaretleri bitirildikten sonra, Diyarbakır'da farklı çevrelerden seçilmiş küçük bir grupla, bir bölgesel değerlendirme toplantısı ve derinlikli istişareler yapılmıştır.

Heyetimizin yürüttüğü faaliyetlere ilişkin sayısal veriler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

İL	ETKİNLİK TÜRÜ	KATILIMCI SAYISI	TOPLAM KATILIMCI		
Diyarbakır (3 gün)	Basın toplantısı	30	1859		
	Irak/Kürdistan İşadamları Birliği Erbil Şubesi yöneticileri ve Mersin Sanayici ve İşadamları Derneği üyelerinin ziyareti	16			
	Siyasi partileri ziyaret	75			
	Kırklar Meclisi'ni ziyaret	40			
	Kadın örgütleriyle toplantı	35			
	Dernekler Platformunu ziyaret ve Platform'un ev sahipliğinde halk buluşması	900			
	Ulucami ve değişik yerlerde esnaf / halk buluşması	600			
	Cemal Temizöz Davasını izleme	-			
	60+50 STK temsilcisiyle iki ayrı istişare toplantısı	130			
	İki ayrı cezaevi ziyareti	15			
	Alile Ziyaretleri; Murat İzol, Ceylan Önkol, Göç Mağdurları, KCK tutukluları ve evladı dağda ölen aileler	18			
	70 STK ile buluşma	87			
	Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü'nü ziyaret, öğretim üyeleri ve öğrencilerle toplantı	80			
	Çok Dilli ve Çok Dinli Koro Konserine katılım	500			
Mardin (2 gün)	Nusaybin ziyareti	400	1923		
	Kızıltepe ziyareti	150			
	Barış annelerini ziyaret	18			
	Uğur Kaymaz'ın ailesi ve Cihan Sincar ziyaretleri	8			
	Yılmaz Erdoğan Gençlik Buluşması (3 ayrı toplantı)	450			
	Esnaf Ziyareti	230			
	60 STK temsilcisiyle toplantı	114			
	Cizrede STK temsilcileriyle görüşme	30			
	Cizrede halk ve esnafla görüşme	350			
	Yılmaz Erdoğan Gençlik Buluşması	600			
Şırnak (2 gün)	Uludere Ziyareti	80	4174		
	Şırnak'ta karşılamaya yapan kitle ile meydan buluşması	3000			
	67 STK ile buluşma	90			
	3 kahve ziyareti	450			
	Şerzan Kurt, Sedat Özevin, Necdet Atalay'ın ailelerini ziyaret	13			
	Yılmaz Erdoğan Gençlik Buluşması	600			
	Batman (2 gün)	48 STK ile buluşma		60	1153
		Esnaf Ziyareti, kermes ve kahvede halk buluşması		250	
		Tillo Ziyareti		40	
		Kasaplar Deresi ziyareti		-	
Siirt (1 gün)	80 STK ile buluşma	100	350		
	Yerel ve ulusal medya temsilcileriyle toplantı	52			
	3 Üniversite yöneticileriyle buluşma	23			
	Kurumsal temsiliyet ve bireysel katılımla işadamlarıyla toplantı	115			
Gaziantep (2 gün)	Esnaf ziyareti	180	470		
	Suriye Yardım Platformu ile toplantı	80			
	120 STK temsilcisi ve kanaat önderiyle toplantı	140			
	Arap-Der Ziyareti	20			
Şanlıurfa (2 gün)	Esnaf Ziyareti	300	540		
	84 STK temsilcisiyle toplantı	95			
	Yılmaz Erdoğan Gençlik Buluşması	900			
	STK Buluşması	46			
Adıyaman (1 gün)	Akademisyenlerle toplantı	8	995		
	İyi-Der Ziyareti	15			
Kilis (1 gün)			69		
		TOPLAM	11533 kişi		

3. TARİHİ ARKA PLAN

3.1. SORUNUN ADI

Uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, farklı siyasi yaklaşımlar yüzünden Türkiye’de bu soruna hâlâ ortak bir isim konulamamıştır. Bugüne kadar devlet ve farklı politik çevreler, soruna değişik isimler koymuşlar ve kendi tanımlamalarına göre de uygun çözüm önerileri geliştirmişlerdir. İsimlendirme, Kürtler açısından, aynı zamanda soruna yaklaşımı da ortaya koyduğundan, fazlasıyla önemsenmektedir. Bu çerçevede, *Vilayat-ı Şarkiye* ya da *Şark Meselesi*, *Doğu Sorunu*, *Güneydoğu Sorunu*, *Terör Sorunu*, *Kürt Sorunu*, *Kürt ve Kürdistan Sorunu* vb. bir dizi isim sayılabilir. Kuşkusuz bu tanımlamaların hepsi, kendince ciddi politik değerlendirmelere ya da ön yargılara dayanmaktadır. “Vilayat-ı Şarkiye, Şark ve Doğu Sorunu” gibi coğrafyadan hareketle konulan isimler, esasen Kürtlerin inkârına dayanmaktadır. “Güneydoğu Sorunu” ise hem inkâra, hem coğrafyaya, hem de ekonomik geri kalmışlığa, bölgeler arası kalkınmışlık ve gelişmişlik farkına atıfta bulunmakta ve ekonomik sorunların çözümüyle, bu problemin de ortadan kalkacağını ileri sürmektedir.

Kürt siyasi elitlerine göre ise, sorun, başından itibaren Kürtlerin varlıklarının inkârından ve dillerinin yasaklanmasından kaynaklanan bir kimlik sorunudur ve o yüzden de “Kürt sorunu” olarak adlandırılmalıdır. Kimliklerinin tanınmamasının yanı sıra, sonradan dörde bölünmüş tarihi Kürdistan coğrafyasının her parçasında Kürtlerin merkezi otorite ile yaşadıkları siyasi ve idari sorunlardan hareketle “Kürt ve Kürdistan sorunu” ismini daha doğru bulanlar da bulunmaktadır. Bütün Kürtlerin birleşik Kürdistan’da kurulacak yeni bir ulus devlet altında yaşamalarının, Kürtlerin hakkı olduğunu savunanlar da, aynı şekilde, sorunu bir ulus/ülke sorunu olarak görmekte ve “Kürt ve Kürdistan sorunu” terimini özellikle kullanmaktadırlar.

Yukarıda belirtilen tanımlamaların yanı sıra, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, bu sorunu aynı zamanda bir asayiş ve güvenlik sorunu olarak gören bürokratik elit, özellikle *Kürdistan İşçi Partisi (PKK)*’nin 1984’te ilk silahlı eylemle devreye girmesinden sonra, “terör sorunu” terimini, yoğun ve yaygın biçimde sosyal, kültürel ve siyasal alanda kullanıma sokmuştur. Günümüze kadar hegemonyasını sürdüren bu yaklaşım, sorunun esas boyutlarını ciddi ölçüde gölgelemiş, hatta adeta görünmez kılmıştır.

Bir sorunun kalıcı biçimde çözülebilmesinin ilk şartı, sağlıklı teşhis ile doğru isimlendirilmesidir. Bunun için de, öncelikle bu sorunun kökenlerini ve tüm boyutlarını bir arada değerlendirmek, ana sorunu ortaya çıkaran problemlerle, ana sorunun sonuçları olan problemleri ayırtmak gerekir. Bu bağlamda, sorunun çözümüne yönelik olarak birtakım önemli düzenlemeler yapılmış ve ret, inkâr ve asimilasyon politikalarını sonlandıracak bazı adımlar atılmış olsa da, Kürt kimliğinin bütün unsurlarıyla birlikte tanınmış olması için daha pek çok anayasal ve yasal reforma ihtiyaç duyulması nedeniyle, sorun bir kimlik sorunu olma vasfını hâlâ korumaktadır. Bu yüzden de “Kürt sorunu/meselesi” terimi daha çok kullanılmaktadır.

3.2. SORUNUN TEMEL NEDENLERİ, ÖNEMLİ SONUÇLARI

Türkiye'nin bugünlerde çözmeye çalıştığı sorunun geçmişi oldukça eskidir. Yaklaşık bir asır önce, milliyetçi politikalar izlemeye başlayan İttihatçıların mutlak iktidarı döneminde nüvelenen ve Cumhuriyet'le birlikte şekillenen bir tarihi sorundan söz etmek mümkündür.

Klasik Osmanlı yönetim anlayışı, bu tür sorun alanına yabancıydı. Bünyesinde çok sayıda farklı etnik, dilsel ve kültürel topluluklar barındıran Osmanlı İmparatorluğu, dini temelli olmayan bu tür toplulukların kimliklerine müdahale etmeme ve bunların eş düzeyli birlikteliğini sağlama doğrultusunda bir politika izlemekteydi. Bundan da öte, klasik dönem içerisinde, kabaca Tuna'nın batısı ile Fırat'ın doğusunda uygulanan adem-i merkezîyetçi bir yönetim tarzıyla, bu bölgelerde yaşayan toplulukların kendi kendilerini yönetmelerine imkân tanımaktaydı. Bu çerçevede Kürtler de, kendi bölgelerinde özerk ya da yarı-özerk bir biçimde yönetilmekteydi. Ancak 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulamaya konulan güçlü merkezîyetçi politikalar nedeniyle ilk kez Osmanlı Devleti ile Kürtler karşıya geldi ve aralarında bir siyasi gerilim doğdu. 19. yüzyıl boyunca yaşanan bu gerilimli ilişkide kimlik problemi değil, merkezi otorite ile yerel otoritelerin, egemenliğin paylaşımına ilişkin anlaşmazlıkları belirleyici oldu.

Çok kültürlü, çok dilli, çok dinli bir imparatorluğun bakiyesi üzerine modern bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise, Osmanlı'dan miras kalan heterojen kitleden homojen bir millet ve vatandaşlar topluluğu yaratmak istedi. Siyasal bir üst kimlik olarak kurgulanan vatandaşlık; etnik açıdan Türk soyuna, dinsel açıdan sekülerize edilmiş İslam dinine, mezhepsel olarak Sünniliğe ve Sünnilik içerisinde de Hanefiliğe dayandırıldı. Bunun doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak, Türk soyundan, İslam dininden, Sünni ve Hanefi mezhebinden olmayanlar dışlandı ve ötekileştirildi. Bu makbul vatandaşlık kategorisinin dışında kalanlar (gayrimüslimler, Aleviler, Kürtler ve dindar Müslümanlar), muhayyel siyasi kimlik etrafında asimile edilmeye ve şekillendirilmeye çalışıldılar. Bütün bu kesimlere yönelik olarak sistematik baskıcı politikalar uygulandı. Bu dönem içerisinde Kürtler, ret, inkâr ve asimilasyon politikalarının yanı sıra, tehcir, tenkil ve tedip politikalarına da maruz kaldılar.

Kürtler, bu politikalara tepki gösterince, ağır askeri operasyonlarla isyanlar birbirini takip etti. Askeri tedbirlere paralel olarak geliştirilen tehcir ve iskân politikalarıyla Kürtler ülkenin değişik yerlerine sürgüne gönderildiler. Güvenlikçi yaklaşım ve uygulamalar yıllarca sürdü ve devletle Kürtler arasındaki ilişkiler büyük yaralar aldı. Artık Kürtlerin önemli bir kısmının nazarında devlet, varlıklarını inkâr ederek kendilerine her türlü zulmü reva gören bir baskıcı otorite, hatta bir kısma göre de düşmandı. Devlete göre ise, Kürtler, kendisine başkaldıran, asi/eşkıya; bazı yönetici kadrolara göre ise, terbiye edilmesi, modernleştirilmesi gereken gayri medeni unsurlardı.

Bu tarihi birikimin üstüne, 12 Eylül darbesinin uygulamaları da eklenince, Kürt meselesinin, daha da karmaşık hale geldiğini ve ülkenin son otuz yılına damgasını vuran mevcut boyutlara ulaştığını belirtmek gerekir. Diyarbakır Cezaevinde binlerce tutukluya ve yakınlarına yapılan baskı ve işkenceler, adeta bardağı bir kez daha taşıran damla işlevi gördü ve bu uygulamalar, bir yandan neredeyse her tahliye edilenin dağa çıkması sonucunu doğurdu, bir yandan da Kürt meselesinin

ciddi anlamda bir modern kimlik sorununa dönüşmesini hızlandırdı. Yine 90'lı yıllarda işlenen ve hemen bir tedbir alınmazsa bugünlerde birer birer zaman aşımına uğrayarak dosyaları kapatılacak olan binlerce faili meçhul cinayetin işlenmesi, aynı dönemde köylerin boşaltılması ve bir kısmının da yakılmasıyla insanların iç göçe zorlanması, Kürtlerin zaten yaşamakta olduğu toplumsal travmayı daha da derinleştirdi. 17 Temmuz 2004'te çıkarılan 5233 Sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun” ve benzeri düzenlemeler, maalesef bu yaraları iyileştirme konusunda oldukça yetersiz kaldılar.

3.3. SORUNUN MALİYETİ

Kürt sorunu, sadece Kürtlere değil, tüm topluma/ülkeye büyük maliyetler getirdi. Kuşkusuz en ağır bedeli Kürtler ödedi; inkâr edildiler, yok sayıldılar, dilleri yasaklandı, yer isimleri değiştirildi, çocuklarına kendi dillerinde isim koyamadılar. Bunlar yetmedi; yerlerinden yurtlarından zorla çıkarılarak adeta sürgün edildiler, yoksul ve sahipsiz bir şekilde büyük kentlerin varoşlarında kendi kaderleriyle baş başa bırakıldılar. Gidilen yerlerde de işsizlik, fakirlik gibi insan onurunu en ağır şekilde zedeleyecek sorunlar yaşadılar. Tüm bu politikalar, Kürtlerde sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik açıdan büyük yaralar açtı. Şiddet ve baskılar arttıkça; ölü, yaralı, tutuklu ve dağa çıkan kişi sayısı büyüdükçe, Kürtlerdeki travma daha da derinleşti. Özellikle kendilerini “her şeylerini kaybetmiş bir nesil” olarak gören genç kuşaklarda travma çok daha büyük boyutlara ulaştı.

Kürtlerdeki bu büyük travmanın altında yatan faktörlerin başında, bu sorun yüzünden bugüne kadar yaşanan ölümler gelmektedir. Cumhuriyet'in ilk 14 yılında yaşanan 21 isyan sırasında ölenlerin sayısı 45 bini geçmektedir. Aynı şekilde, PKK ile mücadele sırasında ölenlerin sayısı da 40 binin üzerindedir.

Öte yandan, “terörle mücadele”ye ayrılan kaynağın, farklı hesaplamalara göre 150-400 milyar dolar aralığında değiştiği ileri sürülmektedir. Yaygın kabul gören kanaate göre, bu rakam 300 milyar dolar civarındadır. Hatta hesaplanamayan maliyetle birlikte düşünüldüğünde bu rakamın 1 trilyon dolar civarında olduğu söylenmektedir. Bu rakamlara göre, Türkiye son 20 yılda “terörle mücadele”ye her yıl yaklaşık minimum 15 milyar dolar kaynak ayırmak durumunda kalmıştır. Ortaya çıkan böylesine ağır bir tablo, doğal olarak bölge ve ülke ekonomisinin ağır yara almasına da yol açmıştır.

Toplumsal ve ekonomik maliyetlerin yanı sıra, Kürt meselesi, Türkiye'nin siyasi ve hukuki sistemini de yıllarca rehin almıştır. Bu sorun yüzünden, ülke siyasi ve hukuki rejim açısından ikiye bölünmüştür. Kürtler, 1925'te Örfi İdare ile tanışmışlar; 1978-1987 yılları arasında kesintisiz olarak sıkıyönetim, 1987-2002 yılları arasında ise Olağanüstü Hal ile yönetilmişlerdir. Özetle, yaklaşık 25 yılı aralıksız olmak üzere, onlarca yılı olağandışı yönetim sistemleri altında geçirmişlerdir. Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere, ceza mevzuatında yapılan değişikliklerle, bu bölgede ayrı bir hukuki rejim uygulanmıştır. Dahası, bu sorunun çözülmemesi yüzünden, Türkiye demokrasisi askeri vesayetten kurtulamamıştır; demokratikleşme programları bir türlü tam uygulanamamış, demokratik reformlar beklenen ölçüde gerçekleştirilememiştir. Yapılmak istenen demokratikleşme hamleleri ya da değişim/dönüşüm programları hep bölünme tehdidiyle engellenmiştir.

Daha da uzatılabilecek bu ve benzeri nedenlerle, Kürt sorunu sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, psikolojik, güvenlik vb. boyutları olan karmaşık bir soruna dönüşmüştür. Dolayısıyla bir çözüm projesinin ya da sürecinin kalıcı olabilmesi için tüm bu boyutların dikkate alınması gerekmektedir.

3.4. ÇÖZÜM GİRİŞİMLERİ

Kürt sorununu ortaya çıkaran uygulamalar ve bu sorunun çözümüne yönelik arayışlar, Tek Parti dönemine, yani Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, devlet konuyla ilgili birçok rapor hazırlatmıştır. Söz konusu raporların önemli bir kısmı, sorunu bir güvenlik ve asayiş sorunu olarak görmüş ve bir yandan askeri tedbirlerle Kürtlerin tedibini, diğer yandan da inkâr, iskân, tehcir vb. politikalarla asimile edilip Türkleştirilmelerini önermiştir. Tek Parti dönemi uygulamaları, daha çok bu raporlara dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Demokrat Parti döneminde kimi uygulamalarda kısmi bir yumuşama görülmüşse de, bu dönemde de sorun köklü bir biçimde ele alınmamış; bunun yerine, Kürt aşiretlerinin veya dini cemaatlerinin önder isimleri milletvekili adayı gösterilerek, sadece Kürtlerle daha sıcak ilişkiler kurulması yoluna gidilmiştir.

İlk kez, 1991'de Cumhurbaşkanı *Turgut Özal* "Kürt meselesini mutlaka çözeceğim. Bu benim mil-letime yapacağım son hizmet olacaktır" dedi. Özal'ın arayışları sürerken, 1993'te Başbakan *Süleyman Demirel* ile Başbakan Yardımcısı *Erdal İnönü*, Diyarbakır'da "Kürt realitesini tanıyoruz" çıkışı yaptılar. Özal başta olmak üzere, sorunun barışçıl çözümüne dair arayış ve girişimlere karşılık olarak, PKK ilk kez 20 Mart 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etti. Aradan bir ay geçtikten sonra ateşkesi iki ay daha uzattı. Bu açıklamadan iki gün sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal öldü; Özal'ın ölmeden önce Kürt sorununun çözümü için önemli adımlar attığı ve bu yüzden öldürüldüğü iddia edildi. Özal'ın ölümünden 40 gün sonra Bingöl'de 33 askerin kurşuna dizilmesiyle PKK'nın ilk ateşkesi sona erdi.

Bundan sonraki yıllar, bölge açısından acıların, mağduriyetlerin ve travmaların yoğun olarak yaşandığı ve Kürt meselesinin çözüm umutlarının tükendiği karanlık bir dönem oldu. Düşük yoğunluklu savaş stratejisi derinleştirilerek uygulamaya sokuldu; devletin ideolojik ve cebir aygıtları güvenlikçi politikalar ekseninde kullanıldı. Devlet, rutinin dışına çıkarak, faili meçhul cinayetlerde, yargısız infazlarda bulundu; binlerce köyü boşalttı, bunlardan bir kısmını yaktı ve yüzbinlerce insanı kitlesel göçe zorladı. Bu dönem içerisinde, gözaltına almalar, tutuklamalar, mahkûmiyetler, işkenceler ve her türlü insanlık dışı muameleler, bir devlet politikası olarak uygulandı. Kürt siyasetçilere, aydınlara, gazetecilere, sendikacılara, işadamlarına yönelik saldırılar ve infazlar gerçekleştirildi; parti ve gazete büroları hedef alındı. Kürt meselesinin demokratik zeminde çözümünü isteyen siyasi partiler kapatıldı. Devlet içerisinde çözüm taraftarı olanlar (*Turgut Özal*, *Adnan Kahveci*, *Org. Eşref Bitlis*, *Tuğgeneral Bahtiyar Aydın* vb.) bir şekilde tasfiye edildi. DEP'li milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı ve TBMM'den sürüklenerek gözaltına alındılar, ardından da cezaevine gönderildiler.

1996-1997'de Başbakan *Necmettin Erbakan*, çözüme dair niyetini dillendirdi; *Mesut Yılmaz* "AB'nin yolu Diyarbakır'dan geçer" diyerek, AB üyeliği için bu sorunun çözülmesi gereğine işaret etti. Ama

tüm bu girişimler, ciddi saldırı ve siyasi operasyonlarla sonuçsuz bırakıldı. Barışçıl çözüm yanlısı ya da bu sorunun çözümü için çaba gösteren siyasetçilerin, bürokratların, gazetecilerin, hatta askerlerin başlarına gelenler, muhtemel çözüm girişimlerinin önünü kesti.

1999'da PKK lideri *Abdullah Öcalan* yakalanarak Türkiye'ye teslim edildi. Bundan sonra PKK tarafından çeşitli zamanlarda yine tek taraflı ateşkesler ilan edildi; barış ve demokratik çözüm talepleri dillendirildi ve hatta sınır dışına çekilme kararları alındı. Ancak bu fırsatlar değerlendirilmediği gibi, bazen de tam tersine kötüye kullanıldı. Örneğin, 1999 yılında, Abdullah Öcalan'ın çağrısı üzerine yurt içindeki PKK'lıların sınır dışına çekilmesi esnasında askeri operasyon yapıldı ve yaklaşık beş yüz örgüt mensubu öldürüldü.

3.5. AK PARTİ VE KÜRT SORUNU

Kasım 2002 seçimlerinde tek başına iktidar olan *Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)*'nin ilk iktidar yıllarında Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik için müzakerelere başlamak çok önemli bir hedefti. Bu çerçevede, Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılamak amacıyla bir dizi reform yapıldı. Olağanüstü Hal'in kaldırılması, gözaltı sürelerinin kısaltılması, DGM'lerin kaldırılması, çocuklara Kürtçe isim koymanın önünün açılması, Kürtçe yayın yapmanın serbest bırakılması, özel kurslarda Kürtçe öğrenmenin mümkün kılınması gibi Kürtçeye yönelik yasakların tedricen kaldırılması, köy boşaltma ve faili meçhul cinayetlerden doğan zararların tazmini vb. reformların çok önemli bir kısmı, doğrudan ya da dolaylı olarak Kürt sorunuyla ilgiliydi. Bu reformlar ve AK Parti kadrolarının siyasi geçmişleri ve kökenleri, Kürtlerde çözüm umutlarının yeşermesine ve AK Parti'nin ciddi ölçüde desteklenmesine yol açtı.

Ağustos 2005'te, Başbakan *Recep Tayyip Erdoğan*'ın Ankara'da aydınlarla görüşmesi ve ardından Diyarbakır'da halka hitaben yaptığı konuşma, sadece Kürtler arasında değil, ulusal ve uluslararası kamuoyunda da yankı buldu. Çünkü ilk kez bir Başbakan, siyasi çerçevesi çizilmiş bir konuşma ile doğrudan "Kürt sorunu" diyor ve bu sorunun kendi sorunu olduğunu ilan ediyordu. Daha önemlisi, Erdoğan, bu konuşmasında "...Her ülke geçmişinde zor günler yaşamıştır. Geçmişte yapılan hataları yok saymak büyük devletlere asla yakışmaz." diyerek geçmişle yüzleşmeden söz ediyor ve sorunu, daha çok demokrasi, daha çok vatandaşlık hukuku, daha çok refahla çözeceklerini vurguluyordu.

Bu konuşmayla artık devlet "Kürt sorunu" nun varlığını kabul ve ikrar ediyordu. Ancak bu konuşma, Kürtler ve çözüm yanlısı çevrelerde nasıl olumlu tepkilere yol açıyorsa, milliyetçi/ulusalcı kesimlerde de olumsuz ve sert tepkilere neden oldu. Dolayısıyla bu konuşmanın gereği olan adımlar kısa sürede atılmadı. Dahası, takip eden yıllarda, Terörle Mücadele Kanunu ve Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu başta olmak üzere, ceza mevzuatında hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı, geri adım sayılabilecek düzenlemelere gidildi; reformlar da adeta durma noktasına geldi.

3.6. 2009 AÇILIM SÜRECİ

2009 yılında, AK Parti iktidarı bu defa “Kürt Açılımı” düşüncesini kamuoyunun gündemine getirdi. Bu girişim, Kürt sorununun bütün boyutlarıyla genişçe tartışılmasını ve bir bakıma toplumsallaşmasını sağladı. AK Parti, somut bir çözüm projesi önermiyor, tam tersine, herkesin düşüncesini ortaya koymasını ve birlikte bir çözüm politikası geliştirmeyi tercih ediyordu. Ancak bu girişime yönelik tepkiler dolayısıyla kısa sürede isim değişikliğine gidildi ve önce “Demokratik Açılım”, daha sonra ise “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” ismi kullanıldı. İçişleri Bakanı *Beşir Atalay*’ın Koordinatörlüğünde yürütülen bu süreçte, siyasi partilerle arzulanan ölçüde temas ve işbirliği sağlanamadı ancak meslek kuruluşlarıyla, STK’larla, üniversitelerle, medyayla, kanaat önderleri ve aydınlarla uzun görüşmeler yapıldı. Hükümet, söyleyecek sözü olan herkesi dinlemeye çalıştı. Bu süreçte, bir yandan TBMM’de ilk kez özel bir oturumla bu sorun ve çözümü tartışmaya açıldı, bir yandan da bir grup PKK mensubunun ve Irak Kürdistan’ındaki Mahmur Kampından bazı mültecilerin Türkiye’ye gelmesi planlandı. 8’i Kandil’den, 26’sı Mahmur Kampından olmak üzere toplam 34 kişilik grubun Habur sınır kapısından girişi sonrasında yapılan karşılama ve sevinç gösterileri, ülkenin geri kalanında da karşıt gösteriler yapılmasına yol açtı.

Bununla birlikte, 2009’da başlayan açılım sürecine en büyük darbeyi, KCK operasyonları kapsamında, çok sayıda siyasetçi, sendikacı, STK temsilcisi vb. kişilerin tutuklanması vurdu. Özellikle Diyarbakır’da aralarında belediye başkanlarının da bulunduğu çok sayıda siyasetçinin gece yarısı baskınlarıyla gözaltına alınıp elleri kelepçeli olarak adliyeye getirilmesi ve akabinde tutuklanması, sorunun çözümünden yana umutsuzluğa yol açtı. Yargılamaların başlamasından sonra gündeme gelen anadilde savunma sorunu ve tutukluluk sürelerinin sürekli uzatılması gibi uygulamalar umutları yerle bir etti. Öcalan’la ve PKK yöneticileriyle görüşmeler sürdürülürken, aynı zamanda, BDP yöneticilerine, BDP’ye yakın olduğu düşünülen STK yöneticilerine yönelik yaygın operasyonlar ve tutuklamalar, var olan güvensizliğin daha da derinleşmesine neden oldu.

Bütün bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra, bu dönem içerisinde TRT’de 24 saat yayın yapan bir kanalın (*TRT Şeş*) açılması, lisans ve lisansüstü seviyede Kürtçe dil eğitiminin üniversitelerce verilmeğe başlanması ve cezaevlerinde Kürtçe konuşmanın önündeki engellerin kaldırılması gibi adımların atılmasına da devam edildi.

3.7. OSLO SÜRECİ

Açılım politikalarını mümkün kılan asıl çalışma ise, devletin kapalı kapılar ardında MİT aracılığıyla Öcalan’la ve PKK ile sürdürdüğü ve daha sonra kamuoyuna “Oslo Süreci” adıyla yansıyan görüşmeler oldu. Oslo süreci, devletin PKK ile görüşmesini normalleştirmenin yanında, tarafların birbirlerini tanımalarını ve taleplerini öğrenmelerini de sağladı. Aslında bugünlerde yaşanan son çözüm/barış süreci de, yeni başlayan bir süreç olmaktan çok, Oslo’nun sağladığı deneyim ve birikimin üzerine bina edilen bir süreçtir. Bir başka ifadeyle, bugün eğer çözüm süreci başarılı bir biçimde yürüyorsa, bunda, Oslo süreci tecrübesinin büyük bir pay ve etki sahibi olduğunu ifade etmek gerekir.

Oslo sürecinin kesintiye uğramasından bir süre sonra, yapılan görüşmelerden birinin ses kayıtları internete düştü ve böylece, devletin PKK ve Öcalan'la doğrudan muhatap olması ilk kez aleniyet kazandı. Toplum bu görüşmelerden haberdar olduğunda büyük tepki vermedi ancak devlet içinde bu girişimlerden rahatsızlık duyanlar oldu. Bu bağlamda, 7 Şubat 2012 günü Oslo görüşmelerini yapan MİT Müsteşarı *Hakan Fidan* ve MİT'in eski yöneticileri gözaltına alınmak istendi.

Bu dönem boyunca, PKK eylemlerin, devlet de askeri operasyonların dozunu iyice arttırdı. Ancak 2012'nin sonlarına gelindiğinde ne PKK, ilan ettiği "Devrimci Halk Savaşı"nı başlatabilmişti, ne de devlet PKK'yı imha edebilmişti. Tam da bu dönemde, PKK ve KCK davalarından cezaevlerinde yatmakta olan yüzlerce kişi önce açlık grevine, sonra bazıları ölüm orucu eylemlerine girerek, Öcalan üzerindeki tecridin kaldırılmasını ve anadilde savunma hakkı istediler. Uzunca bir aradan sonra, Öcalan'la yeniden temas kuruldu ve yaptığı çağrı üzerine tutuklu ve hükümlüler eylemlerine son verdiler. Bundan kısa bir süre sonra da Başbakan Erdoğan, "Gerekirse, devletin Öcalan'la yeniden görüşebileceğini" açıkladı. MİT-Öcalan görüşmelerinin bir aşamaya gelmesinin ardından, 3 Ocak 2013 günü iki milletvekili (*Ahmet Türk* ve *Ayla Akat Ata*), İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştüler.

3.8. SON ÇÖZÜM SÜRECİ

Milletvekillerinin İmralı'da Öcalan'la görüşmeleriyle, son çözüm süreci ilan edilerek başlatılmış oldu. Bir süre sonra, 23 Şubat 2013 günü, *Pervin Buldan*, *Altan Tan* ve *Sırrı Süreyya Önder*'den oluşan üç kişilik milletvekili heyeti İmralı'ya gitti. Ardından BDP yetkilileri, Federe Kürdistan Bölgesinde ve Avrupa'da PKK ve KCK yetkilileriyle bir araya geldiler. 18 Mart günü BDP Eş Başkanı *Selahattin Demirtaş*, *Pervin Buldan* ve *Sırrı Süreyya Önder*'den oluşan bir diğer heyet daha Öcalan'la görüştü. Bu yoğun görüşme trafiğinin ardından, Öcalan Kandil'e, Avrupa'ya ve Ankara'ya hitaben yazdığı mektupları resmi yetkililer aracılığıyla gönderdi. Kürt tarafının kendi içinde yaptığı tartışmalardan sonra, nihayet Öcalan, 21 Mart Diyarbakır Nevruz töreninde okunan önemli çağrısını yaptı. Diyarbakır Nevruz'unda yüzbinlere okunan mesajında, "Bizi bölmek ve çatıştırmak isteyenlere karşı bütünleşeceğiz. Ayrıştırmak isteyenlere karşı birleşeceğiz" ifadelerini kullanan Öcalan esasen şu mesajı verdi: "... 'Artık silahlar sussun, fikirler ve siyasetler konuşsun' noktasına geldik. (...) artık yeni bir dönem başlıyor, silah değil, siyaset öne çıkıyor. Artık silahlı unsurlarımızın sınır ötesine çekilmesi aşamasına gelinmiştir..."

Bu çağrıya Kandil, kısa sürede olumlu cevap verdi ve önce Öcalan'ın çağrısına aynen uyacaklarını, birkaç gün sonra da ateşkes ilan edeceklerini ve alıkoydukları kamu görevlilerini serbest bırakacaklarını duyurdu. Yaklaşık bir ay sonra, yine Öcalan'ın talebi üzerine, Kandil, 8 Mayıs'tan itibaren kademeli olarak silahlı güçlerini geri çekmeye başlayacağını kamuoyuna ilan etti. Taraflar arasındaki güven ilişkisinin pekiştirilmesine katkı sunan bu adımların, aynı zamanda mevcut "negatif barış"ın (çatışmasızlığın) kalıcı barışa evrilmesine de hizmet edeceği açıktır.

3.9. AKIL İNSANLAR HEYETİ

Çatışmaların çözümü süreçlerinde ara roller oynayacak üçüncü aktörlere genellikle ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim bu amaçla Türkiye’de de zaman zaman birtakım komisyonlar kurulması gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede, aydınlar, akademisyenler, sanatçılar ve STK temsilcilerinden oluşturulan 63 kişilik Akil İnsanlar Heyeti, 4 Nisan 2013 günü İstanbul’da Başbakan Erdoğan’ın başkanlığında ve ilgili bakan, milletvekili ve bürokratların da katılımıyla ilk toplantısını yapmıştır. Heyet’in esas olarak toplumu çözüm sürecine hazırlama ve farklı kesimlerin talep ve beklentilerini, kaygılarını karar alıcılara taşıma işlevini görmesi öngörülmüştür. Toplantıda Başbakan Erdoğan’ın, Heyet’in AK Parti ya da Hükümet adına değil, tamamen bağımsız çalışması gerektiğine vurgu yapması, Heyet’ten beklentileri de artırmıştır. Bunun yanı sıra, AK Parti, Meclis’te bir araştırma komisyonu kurulması için önerge vermiş, ancak CHP ve MHP bu komisyona üye vermeyeceklerini açıklamışlardır. Her şeye rağmen, *TBMM Çözüm Sürecini Değerlendirme Komisyonunun* kurulması, çözüm sürecinin başarısı açısından çok önemli bir adım olmuştur.

4. GÜNEYDOĞU'DA SOSYAL, SİYASAL VE PSİKOLOJİK DURUM

4.1. GENEL DEĞERLENDİRME

Çözüm sürecinin Güneydoğu'da en yaygın ve bariz etkisinin, yarattığı sürpriz olduğu söylenebilir. PKK tabanı başta olmak üzere, İslami ve etnik grupların, Oslo sürecinin çökmesinin ve hükümetin dilinin yeniden sertleşmesinin ardından, böyle bir açılımı öngöremedikleri anlaşılmaktadır. Ancak daha da derinde yatan asıl mesele, bölgenin otuz yıl boyunca savaş atmosferine muhatap olması ve giderek bu atmosferi kalıcı varsayan bir siyasi algı ve analize saplanmasıdır. Öyle ki, durumun esasta değişmeyeceği varsayımı, herkesin zihninde güçlü bir yer edinmiştir. Yaşanmakta olan süreç, bir anda yeni bir dünyanın kurulacağını ima ederken, tüm kesimleri de bu dünyanın paydaşları olmada yetersiz bırakmaktadır.

Şu husus, temel bir tespit olarak ortaya konabilir: Güneydoğu'da hangi kimlikten veya ideolojiden olursa olsun, herkes barış sürecinden yanadır ve bunu zihniyet olarak desteklemektedir. Ancak yine hemen herkes, barışın getireceği yeni düzene nasıl adapte olacağı ve diğer aktörlerin nasıl davranacağı konusunda endişe ve tereddütlere sahiptir. Öte yandan, bu endişeler kırılmalara değil, yeni bir konuşma/paylaşma kültürüne gönderme yapmaktadır. Sonuçta, Güneydoğu için "barış", günlük hayatı yeni baştan kurgulayacak reel ve radikal bir dönüşüm anlamına gelmekte ve büyük bir umut ve coşku ile karşılanmaktadır. Dolayısıyla Kürtler, ülkenin batısında yaşanan "ayrılma" ve "bölünme" tartışmalarını yadırgamaktadırlar. Nitekim uzun toplantılarımızda konuşulmayan belki de tek şey bayrak, sınır, bölünme ve benzeri konular olmuştur.

Savaş atmosferinin hâkim olduğu otuz yıllık süreçte Güneydoğu'nun yoğun çatışmalı bölgelerinin siyasi yapısını en azından dört eğilimle özetlemek mümkündür: 1) Kamusal alanın daralması, 2) Daralan kamusal alanın neredeyse tümüyle PKK hâkimiyetinde olması, 3) PKK dışı siyasi unsurların kendi köşelerine çekilmesi ve sosyal alanda faaliyet göstererek ayakta kalmaları ve 4) Kimi örgütlenmelerde PKK'nın örnek alınması. Bu son madde, dar ve homojen grupların hiyerarşik temelde kurumsallaştığını söylemektedir. Bir başka anlatımla, varlığını koruma güdüsü, PKK dışındaki alanda kendiliğinden bir parçalanma ile sonuçlanmıştır. Örneğin, bugün Urfâda İslami kimliği öne çıkaran yaklaşık yüz elli civarında sivil toplum örgütü bulunmaktadır ve her biri, çok spesifik bir sosyo-kültürel işlev üstlenmekle birlikte, aslında siyasi nitelikte yapılanmalardır.

Söz konusu savaş atmosferinin ürettiği en önemli sonuçlardan biri ise, istisnasız bütün toplumsal grupların devlet referansı ile düşünmeye alışmış olmalarıdır. Devlet sadece PKK için değil, herkes için bir sistematik kötü niyet ve zulüm aktörü olarak cisimleşmiştir. Asker ve polis bir "toplumsal düşman", en iyi haliyle "güvenilmez bir yabancı" olarak zihinlere yerleşmiştir. Son dönemlerde olumlu örnekler görülmekle birlikte, özellikle bölgedeki mülki amirler de, doğrudan "devlet"in

insan suretinde tecelli etmiş hali olarak algılanmaktadırlar. Bu durumun çözüm süreci açısından önemli bir handikabı bulunmaktadır: İnsanlar çözüme ilişkin analizlerinde referanslarını devletten hükümete ve siyasete dönüştürmekte zorlanmakta ve devlete olan yoğun güvensizlik, bugün hükümete ve sürece olan güvensizlik olarak şekillenebilmektedir.

Diğer taraftan, aynı otuz yıllık süreçte, dışarıdan fark edilmeyen ve şimdi barış açısından çok büyük katkı sağlayacak bir dinamik de söz konusudur. Parçalı yapıda olan İslami oluşumlarda kendini bir tür “azınlık” olarak görme ve dolayısıyla kamusal alanda başkalarıyla birlikte yaşama kültürüne hazır olma hali yeşermiştir. Bunun AK Parti’nin iktidarındaki son on yılda ortaya çıkan ve pekişen bir eğilim olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü yapılan reformlar ve atılan demokratikleşme adımları, bölgede siyasi normları ve referansları yükseltmiştir. Nitekim bugün Kürt siyasetinin aktörleri, daha ziyade eşitlik ve özgürlük taleplerini seslendirirken, diğer bütün aktörler katılımcılığı öne çıkarmaktadırlar.

Dolayısıyla asıl soru, bir süreden beri kamusal hâkimiyetini sürdürmüş olan BDP/PKK siyasetinin, şimdi gerçek bir katılımcı modele ne denli hazır olduğu noktasında kilitlenmektedir. Son dönemlerde Dicle Üniversitesi öğrencileri arasında yaşanan olaylar, bunun reel bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, barış sürecinin Kürt siyaseti içinde de bir adaptasyon dinamiğini ifade ettiğini ve özellikle genç kuşakların buna pek hazır olmadıklarını vurgulamak gerekmektedir. Görüldüğü kadarıyla, bugün o cemahta en sağduyulu odak BDP merkezi olup, il/ilçe teşkilatlarına gidildikçe radikalizm artmaktadır. BDP/PKK siyasetini bir bütün olarak bir arada tutan ise, tartışmasız şekilde Öcalan’dır.

Barışla beraber gelecek yeni düzenin, daha önce zikredilen dört tespiti şimdiden tersine çevirmek üzere olduğu söylenebilir. Kamusal alan genişlemekte, PKK hâkimiyeti azalmakta, diğer aktörler büyük bir enerjiyle sahaya çıkmakta ve siyasetin referansları hızla demokratik normlara doğru kaymaktadır. Bu süreçte, BDP/PKK çizgisindeki Kürt siyaseti ile diğer aktörler arasında, kaygılar açısından bir farklılaşma oluşmuş durumdadır. Örneğin BDP/PKK siyaseti için iki önemli kaygı öne çıkmaktadır: “Acaba devlet bizi kandırıyor mu? Ve silah bırakıldığında hâlâ bir siyasi güç olabilecek miyiz?” Birinci kaygıyı işlevsiz bırakan Öcalan’ın net tutumudur. Ancak ikincisi, ucu açık bir duruma işaret etmektedir. Bu çerçevede, uzun zaman çatışma siyaseti içinde normatif/ideolojik söylemi yücelterek çıta yükseltmiş bir örgütün, yeni durumda gerçek anlamda eşitlikçi bir yerel siyasi ortamda tatminsizlikler yaşayacağı, bunun kamusal alana yansıtılabileceği hesap edilmelidir. Nitekim BDP/PKK dışındaki grupların da temel endişesi bu noktada yoğunlaşmaktadır. Öyle ki, onlar için “siyaset”, Kürtlerin haklarının elde edilmesi kadar, aynı zamanda, PKK’nın nasıl demokratikleşeceği meselesidir.

Nihayet herkesi kuşatan bir diğer endişe ise, barış sürecinin bir biçimde kesintiye uğrama ihtimalidir. Hatta bunun son kertede en önemli endişe olduğu söylenebilir. Çünkü bölge insanı, kendi içinde eninde sonunda demokratik nizamı kuracağına büyük bir inanç beslerken, dışarıdan gelebilecek baltalamalar karşısında aciz kalacağını düşünmektedir. Bu bağlamda, özellikle Suriye meselesi çok ön planda yer almakta ve başlı başına bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Aynı şekilde, hemen herkes, Alevilerin haklarının verilmesini de Kürt meselesinde barışın sağlanmasının koşullarından biri olarak görmektedir. Aksi halde, bunun hem bir tutarsızlık olacağı, hem de sürecin önüne hakiki bir siyasi engel olarak dikileceği vurgulanmaktadır.

Oluşacak yeni kamusal alanın, çok aktörlü olacağı ve karmaşık ilişkiler ve koalisyonlar üretmeye eğilim göstereceği söylenebilir. Çatışma kültürünün, yerini hızla diyalog mekanizmalarına terk etmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Güneydoğu, demokrasiden uzak kalmanın bedelini gündelik hayatta ağır bir biçimde ödediği için, barışa psikolojik olarak fazlasıyla hazır durumdadır. Ancak PKK ile Mustazaflar Hareketi (Hizbullah) arasında kritik bir gerilim ihtimali de söz konusudur. Öte yandan, bölgede sosyolojik karşılıkları küçük olsa da, entelektüel kapasiteleri açısından bunlar kadar hatta belki bunlardan da önemli unsurlar bulunmakta ve bunların aktörleşmesi önem arz etmektedir. Örneğin, aralarında federasyonu savunanların da bulunduğu liberal/demokratlar, PKK dışındaki sosyalistler, Hizbullah dışındaki radikal İslami gruplar, ciddi toplumsal tabanı olan geleneksel dini cemaatler bu meyanda sayılabilir. Ne var ki, her iki örgütte de geçerli olan iç insicam, mobilizasyon gücü ve şiddete eğilim Mustazaflar hareketi ile PKK arasındaki gerilimi ön plana çıkarmaktadır. Bu iki örgüt arasında üst kademelerde görüşme kanalları açık olmakla birlikte, bunun her iki tarafta da alt kadrolara yansıtılmasında sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca barış süreci PKK ile hükümet arasında bir iletişim kanalı açarken, Mustazafların halen devlet tarafından dışlanması, bu grupta hem öfke birikimine neden olmakta hem de muhtemel bir yerel barış için risk oluşturmaktadır.

Diğer taraftan, İslami kesimin kendi içinde barışık olduğunu varsaymak da çok gerçekçi değildir. Hizbullah hareketinin bir yandan kolayca yeniden şiddete eğilim gösterme ihtimalinden ürküldüğü gibi, o yönden gelecek bir baskı ortamının da diğer İslami gruplarda endişeye neden olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

4.2. GÖZLEMLER

Bu genel ve özet değerlendirmeden sonra, kalıcı bir çözüm için mevcut siyasi ve toplumsal durumu ortaya koymaya yarayacak birtakım gözlemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

4.2.1 Genel

1. Farklı ideolojik kimlikler çok benzer bir dille konuşmakta ve haklar konusunda aynı değerlendirmeleri yaparak aynı talepleri öne sürmektedirler. Bu, bölge için yeni bir durumdur.
2. Bölgedeki Kürtlerde, eşit ve özgür vatandaşlar olarak Türkiye ortak vatanında barış içerisinde birlikte yaşamadan yana çok güçlü bir irade mevcuttur. Bu eğilim, kalıcı barışın temini için önemli bir veri oluşturmaktadır.
3. Sürece toplumsal destek yüzde yüze yakın olup, dile getirilen endişeler, sürecin varlığından ziyade sürecin durma ihtimalinden kaynaklanmaktadır.
4. Ortak hissiyatlardan biri sabırsızlıktır. Sürecin hızlı ilerlemesi konusunda ortak bir heyecan ve acelecilik her yerde gözlenmektedir.

5. Devletin bir aktör olarak abartılması epeyce yaygın olup, bu durum, hükümetin iradesi ve gücü hakkında soru işaretleri yaratmaktadır.
6. Hükümetin iyileştirici adımlarının bürokratik dirençle saptırıldığı ve engellendiği inancı çok yaygın olup, bu alanda herkesin anlatacağı örnekler bulunmaktadır. Yıllar boyu süren sürgün atamalar, bölge halkı ile devlet arasındaki bozuk ilişkiyi son derece derinleştirmiş durumdadır.
7. Hükümetin “samimiyeti” sorgulanan bir konu ve bunun ölçüsü de küçük jestlerdir. Örneğin, cezaevlerindeki hasta tutuklu ve hükümlülerle çocukların serbest bırakılması, köye dönüşe devlet desteği, sabahın beşinde eğitim uçuşu yapılmasına son verilmesi, Uludere/Roboski’ye şimdi gidilmesi gibi küçük jestlerle, bu sorgulama ve güvensizlik önemli ölçüde giderilebilir.
8. Bölgedeki üniversitelerin çok büyük bir kısmının, çözüm sürecinin taşıyıcısı olmaktan uzak oldukları, gerek akademik kadro ve gerekse yönetim tarzları bakımından da katılımcılığı, çoğulculuğu ve kenttin sosyo-kültürel birikimini yansıtmadıkları yolunda her kesimden çok yaygın bir şikâyet olduğu gözlenmiştir.
9. İslami kimlik ve Kürt kimliği üzerinden siyaset yapan gruplar arasında bir dayanışma kültürü ve geleneği yok ise de, buna yönelik yeni arayışlar olduğu gözlenmektedir.
10. Koruculuğun kaldırılması konusunda bölgede geniş bir toplumsal mutabakat bulunmaktadır. Bu insanların koruculuk sonrası hayatları ile ilgili sosyo-ekonomik bir düzenleme yapılması zorunlu görünmektedir.
11. Uyuşturucu madde bağımlılığı, bölgenin en temel sosyal sorunlarından biri olup, çatışmayı besleyen bir unsur olarak kullanılabilirdiği için de yapısal hale gelmiştir.
12. Andımızın kalkması, anadilde eğitim hakkının tanınması, anayasal vatandaşlığın kabul edilmesi, faili meçhul cinayetlerin ve kayıpların araştırılması, köye dönüş koşullarının sağlanması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, çok geniş bir mutabakat içinde talep edilmektedir.
13. Aleviler, Türkiye’nin Suriye politikasını ve üçüncü köprüye Yavuz Sultan Selim adının verilmesi gibi uygulamaları kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadırlar.

4.2.2. Kürt Siyasetine İlişkin

1. BDP oy veren ve PKK’ya sempati duyan kesim içinde de silahlı mücadeleye karşı olan çok sayıda insan bulunmaktadır.
2. Kürt siyasetinde AK Parti ile BDP’nin psikolojik olarak simetrik alınması alışkanlığı var ve bu, bir “onur dengesi” olarak görülmektedir. Bu duygu, siyasi analizleri gerçeklikten uzaklaştırırsa da, Hükümetin daha katılımcı olmasına yönelik bir davet anlamını taşımaktadır.
3. Uzun süre “zafer” beklentisi ile beslenen BDP/PKK tabanı başta olmak üzere Kürt gençleri arasında, barışı halen bir taviz gibi algılayanlar bulunmaktadır.
4. BDP/PKK çizgisindeki siyasi aktörler tarafından ilk kez, hükümete yönelik iyi niyetli beklentiler seslendirilmekte ve bu durum, siyasetin rehabilitasyonu açısından önemli bir işlev görmektedir.

5. Her politik Kürt'ün kafasında Orta Doğu'yu kuşatan bir genel Kürtlük mefhumu varsa da, bu tahayyülün pratik karşılığı zayıf olup, somut bir birlikteliğe henüz çok uzaklar.
6. Kürt siyasi çevrelerinde “fedakârlığı yine biz yapıyoruz” anlayışı yaygın ve psikolojik olarak Kürtler için de bir şeyler yapıldığını görmeye ihtiyaç duyulmaktadır.
7. BDP tabanında PKK unsurlarını sisteme katma yönünde bir istek ve eğilim bulunmaktadır. Bu eğilimin desteklenmesi halinde olası sorunların enterne edilebileceğine işaret edilmektedir.
8. Temel hak ve özgürlükler ile demokratikleşmenin gecikmesi halinde, Kürt siyasetinde ideolojik muhalefetin devam edeceği ve bunun BDP'yi zayıflatırken radikalleri güçlendireceği ön görülmektedir.
9. KCK operasyonları sembolik bir anlam taşımaktadır ve bu operasyonların olumsuz sonuçlarının tümüyle giderilmesi, çözümün temel bir parçası olarak görülmektedir.
10. Günümüzde Kürt gençleri bölgede yetişmekte ve “Türklerle” temas etmedikleri gibi, bazıları temas etme ihtiyacı da duymamaktadır. Bu durumu değiştirmek üzere çok yönlü politikalar geliştirmek gerekmektedir.
11. Diaspora Kürtlerinin entelektüel desteği, bölgede giderek daha önemli ve etkin bir hale gelmektedir. Dolayısıyla çözüm sürecinde bu yükselen fikri ortamın dikkate alınması lazımdır.
12. Bölge ile Irak Kürdistanı arasındaki ilişkilerin giderek derinleşmesine karşın, Irak Kürdistanı ve liderleri bölgedeki aktörlerin siyasi söyleminde ve tahlillerinde yer almamaktadır.

4.2.3. İslami Kesime İlişkin

1. PKK'ya karşı olmak, PKK ile barış yapmaya da karşı olmak anlamını taşımamaktadır. Ancak İslami gruplar, çözüm sürecinin reform veya yeniden yapılanma konularının sadece BDP ve PKK ile konuşulmasına karşıdırlar.
2. İslami gruplarda Kürtlerin talepleri çok daha radikal bir içerikle seslendirilmektedir.
3. BDP/PKK çizgisini benimsemeyenler ya da PKK'yı desteklemeyenler bile, onlara yapılanları, Kürtlere yapılmış muameleler olarak değerlendirmektedirler.
4. Türkiye içinde kalmak ama Kürtlerin kendi kendilerini yönetmeleri talebi, İslami kesimde de çok yaygın olarak dile getirilmektedir.

4.2.4. Çözüme İlişkin

1. Süreçte hükümetin muhataplarını tedrici bir biçimde çoğaltması, yereldeki demokratik pratiği de besleyecektir.
2. PKK'nın çekilmesi, sorunların çözümü açısından toplumsal dokuda bir boşluk yaratma ihtimali taşımaktadır ve bunun yerelde çeteleşmelere neden olabileceğinden kaygı duyulmaktadır.
3. Kısa vadede, haklar konusunda atılacak adımlar ve iç mevzuat alanında yapılacak demokratikleşme reformları gerekli olmakla birlikte, uzun vadeli nihai çözüm açısından Orta Doğu'daki konjonktürün muhtemel olumsuz etkisinin de dikkate alınması gerektiğine işaret edilmektedir.

4. Anadilde atılacak adımların diğer konularda esnekliği büyük oranda arttıracığı ve talepleri uygulanabilir bir düzeyde tutabileceği öngörülmektedir.
5. Anadil konusunda hükümetin gecikmesi halinde, Kürtlerin yerel hizmetlerde *de facto* adımlar atmasına hazır olunması gerekmektedir.
6. Sürecin bölgede destek bulmasını baltalayacak en önemli hata, hükümetin oyalama taktiği şeklinde anlaşılacak bir tutuma başvurması olacaktır.
7. Süreç içerisinde egemenlik meselesinin (kendini yönetme için öngörülen modelin) bir noktada aydınlığa kavuşturulması uzun vadeli çözüm açısından kritik olabilir.
8. Barış sürecinin aktörleri arasında güven ortamının sağlanması, eski yaşanmışlıkların yeni düzenlemeler sayesinde unutturulması, ama suçluların tespit ve ifşasına yönelik kamusal bir çabanın da başlatılması güçlü olarak istenmektedir.
9. Kürtlere yapılanların Türkler tarafından anlaşılması ve hazmedilmesi, barış sürecinin hayati parçalarından biri olarak görülmektedir.
10. Sürecin nereye ve nasıl gideceği büyük çapta Suriye’de ve Orta Doğu’da ne tür gelişmelerin ve imkânların ortaya çıkacağına bağlı olabilir.
11. Alevilerin talepleri dikkate alınmadığı takdirde, kalıcı barışın sağlanması açısından hükümete duyulan güvenin hızla azalma ihtimali yüksek görülmektedir.
12. Belirsizlik, alışılmamış ve nasıl başa çıkılacağı bilinmeyen bir durum olarak algılanmaktadır. Olacak olanları bilgilendirmeye dayanan bir rehberlik sisteminin olması arzulanmaktadır.

4.3. GELECEĞİN GÜNDEMİ

Barış süreci, Güneydoğu’da büyük bir moral destek ve sahiplenme bulmuş durumdadır. Ancak bu sahiplenme, aynı zamanda, büyük bir tedirginlik de içermektedir. Suriye’deki belirsizlik, Türkiye’deki seçim atmosferi ya da başkanlık sistemi önerisi gibi çatışma davet eden gündemler, barış sürecini baltalayabilecek bir ortamı hızla getirebilir. Böyle bir momentte, hükümetin sürece nedenli sahip çıkacağı ise belirsiz gözükmektedir. Bu yüzden de, hükümetin “sağlam” bir mesaj verme anlamında somut reformları bir an önce hayata geçirmesi gerektiği teşhisi sıkça yapılmaktadır. Öte yandan, bu algı, ironik bir biçimde hükümeti sürecin esas aktörü haline getirmekte, buna bağlı olarak da iktidardan siyasi beklentileri artırmaktadır. Önümüzdeki süreçte, bölge halkı istisnasız bir biçimde AK Parti’nin bu devrimsel dönüşümü sahiplenmesini ve taşımasını beklemektedir. Güneydoğu böyle bir hamleye büyük bir toplumsal enerjiyle yanıt vermeye hazırdır.

Bu bağlamda, yakın geleceğin siyasetinde kritik olabilecek birkaç noktaya dikkat çekmekte yarar gözükmektedir:

1. Kürt meselesinde “sorun” devletin Kürtlere yönelik politikası olmakla birlikte, “çözüm” salt bu politikanın değişmesi değildir. Çözümünden anlaşılan, üzerinde herkesin anlaştığı haklar ve güç dağılımının yeniden belirlendiği bir “yeni devletin” ortaya çıkmasıdır. Burada yeni devletten kasıt, söz konusu devletin yapısı, örneğin federasyon gibi olasılıklar değil, bunun apaçık ve geriye dönüşsüz bir biçimde “demokratik” bir devlet olmasıdır. Hedef, devletin reddi veya diz çöktürülmesi değil, el birliğiyle “aşılması” olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla-

la devletin, eskiden uzaklaşmayı yeterli saymayan, geleceği toplumla birlikte inşa eden bir anlayışa gelmesi gerekmektedir.

2. Böyle bakıldığında, “barışın” Kürt meselesini aşan bir yönü olduğu görülmektedir. Güneydoğu, bu süreç sayesinde kendi içinde de barışmayı, özellikle Kürt ve İslami kimlikler arasındaki iletişim kanallarının açılmasını ümit etmektedir. Ancak “barış” Türkiye’nin doğusu ile batısının aynı devlette uzlaşmasını gerektirmektedir ve bu nokta, önümüzdeki süreçte hükümet açısından en kritik siyaset maddelerinden birini oluşturacaktır. Çünkü kabaca batı ile doğunun algısı arasındaki bu farklılık, manipülasyonlara açık ve dolayısıyla yönetilmesi gereken bir alandır. Bu nedenle, iktidarın, çeşitliliğe sahip çıkan ve bu çeşitliliği meşrulaştıran bir dil ve politika üretmesi elzemdir.
3. Güneydoğu için “barış”, bir sorunun çözülmesinden, ölümlerin durmasından öte, yeni bir varoluş anlamına gelmekte ve bu nedenle, düzenlenmesi gereken bir başka kamusal alana daha işaret etmektedir. Geçmişte yaşananlardan sonra, bugün kimsenin çatışmacı bir siyaseti takip etmediği bu yeni ortamda, henüz dile dökülmemiş olan asıl talebin yeni bir millet kurmaktan ziyade, ilk kez toplum olmak olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Diğer bir deyişle, asıl talep, geçmişini duru bir gözle hatırlayan, bugününü ötekine uzanan iletişim kanallarıyla oluşturan ve geleceğine herkes adına sahip çıkan bir bakıştır. Güneydoğu, en sert milliyetçileri de kuşatan bir biçimde, kadim derinliğine uzandığı her noktada yeni bir birliktelik halini aradığını, yeniden “kendisi” olmak istediğini ortaya koymaktadır.

5. HEYETİMİZE İLETİLEN TALEPLER

Heyet olarak yapılan görüşmelerde, farklı soysal, kültürel ve siyasal kesimlere mensup kişiler tarafından çeşitli talepler dile getirilmiştir. Güneydoğu'da yaşayan insanların hem soruna ve çözüme dair düşüncelerini ortaya koyabilmek hem de çözüm sürecine dair algılarını öğrenebilmek açısından bu talepleri olduğu gibi aktarmak, doğru ve yararlı bir yöntem olacaktır. Bu bölümde, heyetimize aktarılan yazılı ve sözlü talepler, söz konusu taleplere ilişkin işlemler esas alınmak suretiyle tasnif edilerek olduğu gibi aktarılmıştır.

5.1. ANAYASAL TALEPLER

1. Anadilde eğitim hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması,
2. Anayasal vatandaşlık anlayışının benimsenmesi,
3. Eşitlik ilkesine vurgu yapılması ve özgürlüklerin alanının genişletilmesi,
4. Kürtlere statü tanınması,
5. Kürtlerin kültürel kimlik haklarının güvence altına alınması,
6. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, valilerin seçimle işbaşına gelmesi,
7. Din ve inanç hürriyetinin önündeki engellerin kaldırılması,
8. Zorunlu askerliğin kaldırılması, vicdani reddin bir hak olarak tanınması,
9. Tüm ötekilerin haklarının anayasal güvence altına alınması.

5.2. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERE İLİŞKİN TALEPLER

1. Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na konulan çekincelerin kaldırılması,
2. Kültürel kimlik haklarına ilişkin uluslararası anlaşmaların imzalanması ve onaylanması.

5.3. YASAL DÜZENLEME GEREKTİREN TALEPLER

1. Anaokulundan üniversiteye kadar her aşamada Kürtçe eğitimin yapılması,
2. Kürtçenin kamu hizmetlerinde kullanılması,
3. Kürtçede kullanılan ve yasak olan harflerin kullanımının serbest bırakılması,
4. Koruculuğun kaldırılması; suça bulaşan korucuların tespiti ve yargılanması, koruculara yönelik emeklilik veya iş/istihdam tedbirlerinin alınması,
5. Yerleşim yerlerinin eski adlarının iadesi,
6. Çözüm sürecinin yasal güvencelerle ve şeffaf bir biçimde yürütülmesi,

7. Hakikatleri Araştırma Komisyonu kurulması ve bu çerçevede devlet arşivlerinin açılması,
8. Faili meçhul cinayetler ve kayıp olaylarının aydınlatılması,
9. Genel bir siyasi af çıkarılması,
10. Terörle Mücadele Kanunu'nun kaldırılması,
11. Yargı reformu yapılması ve yargının ideolojik unsurlardan arındırılması,
12. Irkçılık ve ayrımcılığa karşı yasaların çıkarılması,
13. Abdullah Öcalan'ın ailesi ve avukatlarıyla görüşebilmesinin sağlanması, cezaevi koşullarının düzeltilmesi ve serbest bırakılması,
14. Seçim barajının düşürülmesi,
15. Eğitim sisteminin tekçi ve ideolojik unsurlardan arındırılması ve reformdan geçirilmesi,
16. Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması,
17. Aleviler üzerindeki baskıların kaldırılması ve cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi,
18. Kalkınma Ajanslarının demokratikleştirilmesi ve atanmışların hâkimiyetine son verilmesi,
19. Sıkıyönetim, DGM ve 28 Şubat benzeri dönemlerin zulüm içeren idari ve yargı kararlarının iptal edilmesi,
20. Toprak reformu yapılması.

5.4. İDARİ VE UYGULAMAYA İLİŞKİN TALEPLER

1. Andımız metninin kaldırılması,
2. “Ne Mutlu Türküm diyene” ve benzeri yazıların silinmesi,
3. Siyasi ve askeri operasyonların durdurulması,
4. Uludere/Roboski olayının aydınlatılması; Başbakanın Roboski'yi ziyaret etmesi ve Roboski katliamı için özür dilemesi,
5. KCK tutuklularının ve Kürt siyasetçilerinin serbest bırakılması,
6. PKK mensuplarının evlerine dönmeleri sonrasında sosyal hayata adaptasyonlarına ilişkin sosyal ve ekonomik tedbirlerin alınması,
7. Boşaltılan köylerin imar edilmesi, köye dönüşlerin sağlanması ve bu konuda projeler geliştirilmesi; boşaltılan köylerin imarının TSK'nın da katkılarıyla yapılarak toplumsal barışın güçlendirilmesi,
8. Siyasetçilerin, medyanın ve tüm kesimlerin barışa uygun bir dil kullanması,
9. Akil insanların, KCK yetkilileri ve Öcalan ile görüşmeler yapmalarının sağlanması,
10. Ağır hasta tutuklu ve hükümlülerin tedavilerinin sağlanması ve serbest bırakılması,
11. Kürt diasporasının ülkeye dönüşünün sağlanması,
12. Silahların susması için PKK'nın, Kürt sorununun nihai çözümü için ise bütün Kürtlerin muhatap alınması,

13. Bölgeye, sürece uygun mülki amirlerin ve bürokratların atanması; bölgeye deneyimli görevlilerin gönderilmesi ve sürgün atamaların yapılmaması,
14. Bölgedeki üniversite yönetimlerinin sürece uygun kişilerden belirlenmesi,
15. Bölgede yaygınlaşan madde bağımlılığı ve fuhuş olaylarına yönelik tedbirler alınması,
16. Kadınlara yönelik sosyal ve kültürel tedbirlerin alınması ve projelerin geliştirilmesi,
17. Çocuk evliliklerine son verilmesi için gerekli tedbirlerin alınması,
18. Ekonomik Olağanüstü Hal ilan edilmesi; bölgeye ekonomik açıdan pozitif ayrımcılık yapılması, bölgeye yönelik özel istihdam arttırıcı politikaların geliştirilmesi,
19. GAP Projesinin bir an önce tamamlanması,
20. Bölgedeki ve batıdaki belediyeler arasında ortak projelerin gerçekleştirilmesi ve sürece ilişkin işbirliği yapılması,
21. Göç ile gelen kent varoşlarındaki yerleşimcilerin barınma koşullarının düzeltilmesi ve yaşam kalitesinin arttırılması,
22. Süryanilerin anadilde eğitim yapmalarının ve din adamı yetiştirmelerinin önündeki engellerin kaldırılması, camiye çevrilen Süryani kiliselerinin iadesi, 1990'lı yıllarda 40'a yakın Süryani'ye karşı işlenen faili meçhul cinayetlerin aydınlatılması, diasporadaki Süryanilerin dönüş koşullarının sağlanması, Süryanice dili ve kültürü üzerindeki yasakların kaldırılması, TRT'de Süryanice yayın yapılması, dinsel ve kültürel gün ve bayramlarının resmi olarak tanınması, geleneksel Süryanice isim ve soyadlarını kullanma hakkının tanınması ve kültürel etkinliklerinin serbest bırakılması,
23. Ezidilerin işgal edilen topraklarının kendilerine iadesinin sağlanması, Ezidilere karşı kullanılan ayrımcı dilin terk edilmesi, Ezidilerin kimliklerinde boş bırakılan din hanesine kendi dinlerinin yazılması, yurt dışındaki Ezidilerin yurda dönmelerine imkân sağlanması ve el konulan topraklarının sahiplerine geri verilmesi,
24. PKK'nın Araplara karşı baskı uygulayacağına dair endişelerin giderilmesi, bununla ilgili gerekli tedbirlerin alınması,
25. Özellikle gençlerin dini ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla medrese eğitimine olanak sağlanması ve bölgedeki medrese eğitiminin yeniden canlandırılması,
26. Askeri amaçlı güvenlik barajlarının ve yeni karakolların yapımının durdurulması,
27. Mayınlı arazilerin temizlenip topraksız ailelere dağıtılması ve bu şekilde söz konusu toprakların ekonomiye kazandırılması,
28. Arazilerin ve dağların, mayınlardan, silah ve bomba gibi mühimmatlardan temizlenmesi,
29. Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi,
30. *Şefkat Tepe, Sakarya Fırat, Kurtlar Vadisi* ve *Tek Türkiye* benzeri TV dizilerinin yayından kaldırılması ve medyanın sürece ayak uydurmasının sağlanması,
31. Mahmur Kampı başta olmak üzere BM kamplarında yaşayan Türkiye vatandaşlarının evlerine dönüşlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve eve dönüşlerinin teşvik edilmesi,
32. Lisans ve yüksek lisans düzeyinde Kürtçe eğitim veren bölgedeki üniversitelerin ilgili bölüm ve enstitülerinin teşvik edilmesi, desteklenmesi ve serbest çalışma ortamının sağlanması,

33. Resmi tarihin bir tarafa bırakılması ve tarihin doğru bir biçimde yeniden yazılması, resmi tarihte karalanan şahsiyetlerin itibarlarının iadesi,
34. Bölgedeki aşırı yol kontrollerinin kaldırılması,
35. Şüpheli asker intiharlarının yeniden soruşturulması, varsa cinayetlerin aydınlatılarak faillerinin yargılanması,
36. Hukuka aykırı bir şekilde gerçekleştirilen fiziksel polis takiplerine son verilmesi ve hukuka aykırı bir şekilde iletişimin dinlenmesinin önüne geçilmesi,
37. CHP ve MHP'nin de sürece katılımı için çaba sarf edilmesi,
38. Siirt ve Mardin Üniversitelerinde Arapça eğitim verilmesi,
39. Türkiye'deki araç plaka sisteminin, araçların hangi ile ait olduğu belli olmayacak şekilde değiştirilmesi ve bu suretle bölge illerine ait araçların batı illerinde güvenli seyahatlerinin sağlanması,
40. Toplu mezarlar ile ölüm kuyularının açılması ve incelenmesi sırasında bugüne kadar uygulanan ve delillerin karartılmasına yol açan yöntemlerin terk edilerek, bilimsel esaslara uygun delil toplanması amacıyla gerekli eğitimin ve ekipmanın sağlanması; "Yasa Dışı Yargısız İnfazlarla İlgili Birleşmiş Milletler Minnesota Otopsi Protokolü"ne uygun bir şekilde mezarların açılarak otopsi yapılması ve otopsilerin bağımsız antropologlar ile adli tıp uzmanları denetiminde gerçekleştirilmesi,
41. Hasankeyf'in ve Dicle Vadisinin kurtarılması, tarihi ve kültürel alanları sular altında bırakacak projelerin durdurulması veya revize edilmesi;
42. Tutuklu olup, uzun süredir davası açılmayan üniversite öğrencilerinin yargılama süreçlerinin hızlandırılması, öğrencilerin tutuksuz yargılanmalarının sağlanması ve üniversite yönetimlerinin de disiplin hukuku açısından daha esnek davranması için gerekli tedbirlerin alınması,
43. Yayla ve mera ile askeri bölge yasaklarının tamamen kaldırılması,
44. Çözüm sürecinin provoke edilmesine yönelik girişimlerin engellenmesi.

6. ÇÖZÜM SÜRECİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Türkiye gibi uzun yıllar çatışma yaşamış ülke deneyimlerine bakıldığında, genel-geçer bir çatışma çözüm yönteminin olmadığı görülür. Çatışma çözümünde elverişli olan yöntem, toplumun verili koşullarına, çatışmanın nedenlerine ve özelliklerine göre belirlenir. Çatışma çözümünde standart bir yöntem olmamakla birlikte, birçok ülke deneyiminde, çatışmaya yol açan sorun alanının anayasal ve yasal temellerinin ele alındığı ve kalıcı bir barışın tesis edilebilmesi amacıyla kapsamlı bir hukuk reformunun hayata geçirildiği görülür. Bir başka ifadeyle, çatışmalı süreç yaşamış birçok ülke örneğinde, çatışmayı sonlandırma ve çatışmanın yarattığı toplumsal bölünmeleri gidererek toplumsal bütünlüğü sağlamak amacıyla, yeni bir toplumsal sözleşme niteliğine sahip bir anayasanın yapıldığı bilinmektedir.

Dinsel, dilsel, etnik veya kültürel farklılıklardan kaynaklanan kimlik sorunlarının yaşandığı Türkiye’de, sadece Kürt meselesinin değil, bütün kültürel kimlikler alanında yaşanan sorunların kalıcı çözümünün gereklerinden biri, ortak bir kimlik belgesi niteliğinde yeni bir anayasa yapmaktır. Yürürlükte bulunan 1982 Anayasasının, farklılıkları ve çoğulculuğu dışlayan “tekçi” niteliğinin, “kimlikler/renkler” alanında yaşanan sorunlara “temel norm” olarak kaynaklık teşkil etmesi ve Kürt meselesi eksenindeki çatışmayı derinleştirici bir işlev görmesi, barış ve çözüm sürecinde mevcut anayasayı yenilemenin ne denli acil bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak Türkiye gibi, etnik, dilsel, dinsel ya da kültürel kimlikler ekseninde sancılar yaşamış toplumlarda, toplumsal mutabakat temelinde yeni bir anayasa yapabilmenin gücü de açıktır. Toplumun farklı kesimlerinin birbirlerine karşı güvensizlik duygusu içinde bulunduğu, toplumsal gerilimin ve bunun siyasetteki uzantısı olan siyasi kamplaşma ve kutuplaşmanın mevcut olduğu toplumlarda, temel siyasi-hukuki ilkeler üzerinde uzlaşmaya varmak gerçekten çok güçtür. Nitekim Türkiye’de yaklaşık iki yıldan beri devam eden yeni anayasa yapım çalışmalarında bir neticeye varılamamış olması da bu gücü ortaya koymaktadır.

Bu güçlük nedeniyledir ki, Türkiye ve benzeri toplumlar için “tedrici/aşamalı” anayasa yapma yöntemi önerilmektedir. Buna göre, mutabakata varılamayan hususları dışarıda tutan, bunlarla ilgili düzenlemeleri zaman içerisinde oluşabilecek uzlaşmalara bırakan ve genel olarak hak ve özgürlükler temelli bir anayasal düzen üzerinde ortak mutabakatı sağlayan bir anayasa yapımı yoluna gidilebilir.

Türkiye gibi kimlikler alanında kırılgan bir yapının var olduğu ve siyasetin de belli ölçüde bu kırılgan zemin üzerinden yürütüldüğü toplumlarda, bir yandan kalıcı anayasa yapımı için gerekli olan güven esasına dayalı toplumsal ve siyasal iklimi oluşturabilmek, diğer yandan da çatışmalı ortamı soğutmak ve barış sürecini pekiştirebilmek amacıyla, “yol temizliği” ya da “güven arttırıcı tedbirler” olarak değerlendirilebilecek köklü yasal reformlar ile buna eşlik edecek idari pratik ve düzenlemelere yer verilmektedir.

Yaklaşık otuz yıllık çatışmalı süreci sonlandırma, bir asırlık sorunu çözme ve kalıcı bir barışı tesis etme amacıyla başlatılan “çözüm süreci”nin, karşılıklı güven ilişkisi temelinde gelişebilmesi, sürecin derinleşerek devam edebilmesi ve kalıcı bir barışın inşa edilebilmesi için, aşağıda sıralanmış olan uluslararası hukuk, anayasa ve yasa önerileri ile uygulamaya yönelik önerilerin tedrici olarak hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir:

6.1. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNA DAİR ÖNERİLER

6.1.1. Türkiye, bugüne kadar taraf olmaktan kaçındığı aşağıda adı geçen insan haklarına ilişkin uluslararası belgeleri bir an önce imzalamalı ve/veya onaylamalıdır:

- Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü,
- Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme,
- Avrupa Konseyi Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı,
- Yerel Yönetimlerin Faaliyetlerine Katılım Hakkına Dair Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ek Protokolü,
- Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 12 No’lu Ek Protokol, (onaylanmamış),
- Avrupa Konseyi Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi.

6.1.2. Aşağıdaki insan haklarına ilişkin uluslararası belgelere konulan çekinceler bir an önce kaldırılmalıdır:

- BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (m.27),
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (m.13),
- BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (m.17, 29 ve 30),
- Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (m.1, 4/6, 6/1, 7/3, 8/3, 9/4, 6, 7, 10/2, 3 ve 11),
- Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1 No’lu Ek Protokol (m. 2).

6.2. ANAYASAL ÖNERİLER

6.2.1. Anayasada herhangi bir **etnik, dini ya da ideolojik referansa** ve tanımlamaya yer verilmemelidir. Bu çerçevede, Anayasa’nın Başlangıç Kısmı kaldırılmalıdır.

6.2.2. Vatandaşlığa ilişkin düzenlemede iki seçenekten biri tercih edilebilir:

- Vatandaşlık** tanımına hiç yer vermemek,
- Vatandaşlığı herhangi bir etnik, dini ya da kültürel kimliğe referansla değil, toplumdaki bütün farklılıkları kapsayacak ve kuşatacak bir kavramla tanımlamak.

- 6.2.3. Kültürel kimlik haklarına** ilişkin olarak azami düzeyden asgari düzeye doğru sıralanan aşağıdaki seçeneklerden biri kabul edilebilir:
- Kültürel kimliklerin kendilerini ifade, koruma, geliştirme ve yayma hakkını genel bir koruyucu düzenlemeyle güvence altına almak ve buna ilave olarak, kültürel kimlik haklarının önemli bir parçasını teşkil eden “dil haklarını” bütün unsurlarıyla (başta anadilde eğitim hakkı olmak üzere) birlikte düzenlemek,
 - Kültürel kimlik haklarına ilişkin genel koruyucu düzenleme ile dil haklarını güvence altına alan hükümden yalnızca birine yer vermek,
 - Kültürel kimlik haklarının kullanımını yasaklayan bir hükme (Anayasa m.42/10’da olduğu gibi) anayasada yer vermemek.
- 6.2.4. Adem-i merkeziyetçi yönetim tarzına** ilişkin aşağıda belirtilen minimal talebin kısa veya orta vadede, maksimal talebin ise uzun vadede gerçekleştirilmesi yoluna gidilebilir:
- Minimal talep: Mevcut yerel yönetimlerin özerkliğini güçlendirecek, idari vesayeti hukuka uygunluk denetimiyle sınırlayacak, ilerleyen dönem içerisinde daha güçlü bir yerel yönetim reformunun yapılmasını kanuni düzenlemelerle mümkün kılacak ucu açık bir düzenleme yapmak,
 - Maksimal talep: Üniter devlet yapısına bağlı kalarak “bölgesel yönetim” modelini kabul etmek ve bölgesel yönetimleri idari ve siyasi özerklikle donatmak.
- 6.2.5.** Çoğulcu demokratik siyasetin vazgeçilmez unsurları olan **siyasi partiler** anayasal güvenceye kavuşturulmalı; siyasi partilerin kapatılması müeyyidesi iptal edilmeli; siyasi partilerin kapatılması rejimine yer verilmesi halinde ise, kapatma kararında, AİHM ile Venedik Komisyonunun geliştirdiği kriterler esas alınmalıdır. Öte yandan, ayrılıkçılık dâhil her türlü düşüncenin siyasi parti şeklinde örgütlenebilmesinin önü açık tutulmalıdır. Ayrıca siyasi partilere, genel seçimlerde aldıkları oy oranında hazine yardımı yapılması esası benimsenmelidir.

6.3. YASAL DEĞİŞİKLİK VE YENİ YASA ÖNERİLERİ

- 2923 sayılı **Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu**’nun 2. maddesinin (a) bendinin 1. cümlesinde yer alan, “Eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil, ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez” ifadesi, madde metninden çıkarılmalı; resmi dil olan Türkçenin yanı sıra yerel dillerden biriyle de anadilde eğitim yapılabilmesine (çift dilli eğitime) imkân tanıyan bir düzenleme yapılmalıdır.
- 1739 sayılı **Milli Eğitim Temel Kanunu**’nda değişiklik yapılarak, anadili Türkçe olmayan çocukların anadillerinde eğitim görecekları okul öncesi eğitim kurumlarının açılabilmesi mümkün kılınmalıdır.
- Türkçe dışında farklı yerel dilleri konuşan vatandaşların **anadillerinde kamu hizmetlerinden faydalanmalarına** imkân sağlayacak bir kanuni düzenleme yapılmalıdır.

4. Türkiye genelinde binlerce köy isminin değiştirilmesine yasal dayanak teşkil eden 5442 sayılı **İl İdaresi Kanunu**'nun 2. maddesinin (d) bendinin 2. alt bendi kaldırılmalı; bu Kanuna eklenecek geçici bir maddeyle, isimleri değiştirilen yerleşim birimleri ile coğrafi yerlerin eski isimlerinin iadesi sağlanmalıdır.
5. Türkçe dışındaki soyadların alınmasında engelleyici yoruma açık olan 2525 sayılı **Soyadı Kanunu**'nun 3. maddesi ile bu konuda idareyi yetkili kılan 6. maddesi kaldırılmalıdır.
6. 5490 sayılı **Nüfus Hizmetleri Kanunu**'na eklenecek geçici bir maddeyle, bir defaya mahsus olmak ve bir yıl içerisinde müracaat edilmesi kaydıyla, vatandaşların, nüfus cüzdanlarında kayıtlı olan ad ve/veya soyadlarını diledikleri bir ad ve/veya soyadıyla değiştirebilecekleri öngörülmelidir.
7. Alfabede yer almayan bazı harflerin kullanımını yasaklayan 1353 sayılı **Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun**'un 2. ve 4. maddeleri yürürlükten kaldırılmalıdır.
8. Türk tabiiyetindeki şirket ve kurumların her türlü işlem, sözleşme ve yazışmalarını Türkçe yapma zorunluluğunu getiren **İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması Hakkında Kanun**'un 1. maddesi değiştirilerek, Türkçenin yanı sıra diğer dillerin de kullanılabilmesi ifade edilmelidir.
9. 2820 sayılı **Siyasi Partiler Kanunu**'nun; aday adaylarının Türkçeden başka dil ve yazı kullanmalarını yasaklayan 43. maddesindeki ibare madde metninden çıkarılmalı; Türkiye'de azınlıkların var olduğunu ileri sürmeyi, Türk dili ve kültüründen başka dil ve kültürleri koruyup geliştirme amacını gütmeyi, siyasi iletişim aracı olarak Türkçeden başka bir dil kullanmayı yasaklayan 81. maddesi ile çoğulcu demokratik siyasetin aleyhine kullanılmaya açık olan 78 ve 80. maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır. Esas itibarıyla, bu Kanun ilga edilip, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasinin gereklerine uygun yeni bir siyasi partiler kanunu hazırlanmalıdır.
10. 2839 sayılı **Milletvekili Seçimi Kanunu**'nun 33. maddesinin 1. fıkrasında yer alan ve temsilde adalet ilkesi ile yarışmacı demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan %10'luk seçim barajı kaldırılmalı ya da makul bir düzeye çekilmelidir.
11. Olağanüstü Hal koşullarında hazırlanmış olan 3713 sayılı **Terörle Mücadele Kanunu** yürürlükten kaldırılmalı; kaldırılmaması halinde ise, Kanunun ilk maddesindeki "terör tanımı" değiştirilerek, uluslararası normlara uygun bir terör tanımı geliştirilmelidir. Bu tanım değiştirilmeden TMK'da ve TCK'da yapılacak değişikliklerin çok fazla önem ve anlamı olmayacaktır.
12. 5237 sayılı **Türk Ceza Kanunu**'nun; 220. maddesinin 6. ve 7. fıkrası ile, 301. ve 318. maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır.
13. Nefret söylemiyle mücadele amacıyla, münhasıran nefret suçlarına ilişkin bir kanun düzenleme gerçekleştirilmelidir. Bu kanun yapılıncaya kadar, nefret suçlarının önlenmesi amacıyla, **Türk Ceza Kanunu**'nun ilgili maddelerinde düzenlenen suç tiplerine, suçun nitelikli hali olarak "nefret saiki" eklenmelidir.
14. Cezaevlerinde tutuklu veya hükümlü olup ağır bir hastalığa yakalananlara ilişkin olarak, sübjektif değerlendirmelere ve tutuklu ve hükümlülerin aleyhlerine kulla-

nilmaya açık olan 5275 sayılı **Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun**'un 16. maddesinin 2. fıkrasının ikinci cümlesinde yer alan “kesin” sözcüğü ile aynı maddenin 6. fıkrasında yer alan “ve toplum güvenliği bakımından tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen” ibaresi madde metninden çıkarılmalıdır. Öte yandan, aynı Kanununun 107. maddesinin 4. fıkrası, infaz eşitsizliği yarattığından dolayı kaldırılmalıdır.

15. 2009 “açılım süreci”nde hazırlanan ve dört yıldan beri Başbakanlıkta bekletilen “**Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı**”, gözden geçirilip yenilenecek kanunlaştırılmalıdır.
16. Geçici köy koruculuğu sisteminin kanuni dayanağını oluşturan 442 sayılı **Köy Kanunu**'nun 74. maddesinin 2. fıkrası, gerekli tedbirler alınarak, kaldırılmalıdır.
17. Son otuz yıllık çatışmalı süreç içerisinde bölgedeki bütün silahlı unsurlar tarafından işlenmiş ağır insan hakları ihlallerini, faili meçhul cinayetleri, kayıpları ve toplu mezarları araştırmak amacıyla özel yetkilerle donatılmış bir “**Hakikat ve Adalet Komisyonu**” oluşturulmalıdır. Komisyonun görev ve yetkileri ile çalışma esasları, çıkarılacak bir kanunla düzenlenmelidir.
18. Çözüm sürecinin son aşamasında, PKK tarafından, silahlı mücadeleye son verileceğinin açıklanması ve silahların terk edilmesinden sonra, **PKK militanlarının ve cezaevlerindeki siyasi mahkûmların evlerine dönüp sosyal ve siyasal hayata katılabilmelerini ve rehabilite edilebilmelerini mümkün kılacak bir kanuni düzenleme** gerçekleştirilmelidir.

6.4. UYGULAMAYA YÖNELİK ÖNERİLER

1. Barış ve çözüm sürecinin başlamasıyla birlikte tarafların kullandığı dilde görülen yumuşama daha da geliştirilmeli; kalıcı barışın yolunun karşılıklı güven ilişkisinin tesisinden geçtiği gerçeğinden hareketle, barış dilinin kullanılmasına ilişkin olarak taraflar azami hassasiyet göstermelidir.
2. Barış sürecinde yazılı medyanın nispeten sorumlu bir dil kullandığı görülse de, özellikle görsel medyada yer alan bazı dizilerde (*Sakarya Fırat, Şefkat Tepe, Tek Türkiye* ve *Kurtlar Vadisi*) farklı etnik ve dini kimliklerin aşağılandığı, nefret söyleminin, ayrımcı ve çatışmayı körükleyici bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Bu tür yayınların gözden geçirilmesinin ve bu konuda dikkatli ve hassas davranılmasının, çözüm sürecinin selameti açısından büyük önem taşıdığı bilinmelidir.
3. Uludere/Roboski'de 34 yurttaşımızın katledildiği olaya ilişkin olarak, devletin gereken önem ve hassasiyeti göstermediğine ve olayı geçiştirmeye çalıştığına dair bölgede yaygın ve güçlü bir kanaat hâkimdir. Bu kanaat dikkate alınarak; mümkünse Başbakan ve devlet erkânı tarafından mağdur aileler ziyaret edilmeli, gönülleri alınmaya çalışılmalı, yakınlarından özür dilenmeli ve sorumluların tespit edilerek yargılanmaları sağlanmalıdır. Ayrıca, köylülerin yas halinin giderilmesi için sosyal, ekonomik ve psikolojik rehabilitasyon uygulanmalı ve Roboski ailelere idare

mahkemesi tarafından sınır ihlali yaptıkları gerekçesiyle verilen idari para cezaları kaldırılmalıdır.

4. Eğitim müfredatı ve ders kitapları barış sürecinin ruhuna uygun olarak yeniden hazırlanmalı; Anadolu'da yaşayan halkları ve kültürleri görmezden gelen, onları görünmez kılan ve hatta onları düşmanlaştıran ve ötekileştiren anlayıştan temizlenmeli ve bugüne kadar yok sayılan farklılıkların Türkiye toplumunun ve kimliğinin ana bileşenleri olduğu gerçeğine ders kitaplarında yer verilmelidir. Müfredat, insanı esas alan, özgürlükçü ve çoğulcu bir perspektifle hazırlanmalıdır.
5. İlkokullarda her gün öğrencilerin topluca "Öğrenci Andı" okumasını öngören Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 12. maddesi kaldırılmalıdır. Pedagojik açıdan sakıncalı olan ve çocuklarda travmalara yol açan bu uygulamaya son verilmelidir.
6. Önümüzdeki dönem içerisinde anadilde eğitim hakkının tanınmasıyla birlikte ortaya çıkacak öğretmen açığı dikkate alınarak, üniversitelerde Kürtçe lisans ve lisansüstü eğitim veren bölümlerin açılması teşvik edilmeli ve var olanlar desteklenip güçlendirilmelidir. Bu bağlamda, Kürtçe öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programı mezunu olan Kürtçe öğretmen adaylarının, öğretmen olarak atanmaları için gereken adımlar atılmalıdır.
7. Bölgeye sefer düzenleyen uçaklarda Türkçe ve İngilizce anonsun yanı sıra, Kürtçe anonsun yapılması, bölge insanının güveninin kazanılması ve somut bir ihtiyacın giderilmesi doğrultusunda bir insani adım olarak atılmalıdır.
8. Bölgedeki dağlara, tepelere ve şehir merkezlerine yazılmış olan "Ne Mutlu Türküm Diyene!" ve benzeri milliyetçi sloganlar bir an önce silinmelidir.
9. Bölgedeki kamu kurum ve kuruluşlarına yapılan atamalarda, bölgede konuşulan yerel dilleri bilen, nitelikli, tecrübeli, istekli ve bölge insanına karşı önyargısız kişiler tercih edilmelidir. Ayrıca bölgede görev yapacak olan üst düzey kamu görevlilerinin atanmasında azami özen gösterilmeli; bölgede görev yapan kimi mülki amirler ile emniyet görevlileri, barış süreciyle bağdaşmayan tutum ve davranışlarından dolayı uyarılmalı; süreçle doğrudan ilintili kamu görevlileri ile yargı mensuplarının barış sürecine adaptasyonu için hizmet içi eğitim çalışmaları yürütülmelidir.
10. Barış sürecine ve genel olarak bölge sorunlarına karşı kayıtsız kalan ve toplumdan izole bir biçimde yönetilen birçok bölge üniversitesi, barış süreciyle bağdaşmayan bu tür tutum ve davranışlarını gözden geçirmeli; süreci destekleyici nitelikte faaliyet ve çalışmalarda bulunmalıdırlar. Ayrıca bölgedeki üniversitelerde öğrenim gören gençlerin önemli bir kısmının Türkiye'nin batısıyla tanışma ve temas etme imkânına sahip olmadığı gerçeği dikkate alınarak, bölgedeki üniversiteler, öğrenci değişim programını teşvik edici uygulamalara ağırlık vermelidirler.
11. Köylerinden zorla göç ettirilen vatandaşlardan köyelerine dönmek isteyenler için kapsamlı ve uygulanabilir bir "köye dönüş projesi" hazırlanıp hayata geçirilmelidir.
12. Birleşmiş Milletler'e bağlı Mahmur Kampı ile diğer kamplarda yaşayan yaklaşık on beş bin kişiyle, yurt dışında mülteci sıfatıyla bulunan vatandaşlarımızın yurda dönmelerini sağlamak amacıyla gerekli girişimlerde bulunulmalıdır. Konuyla ilgili

olarak sınır kapılarında yaşanacak sorunların önüne geçmek amacıyla, bu kişilerin önce buldukları ülkedeki konsolosluklara başvurup, ülkeye dönmelerinde herhangi bir engelin olup olmadığının tespit edilmesi ve ardından yurda girişlerinin sağlanması yoluna gidilmelidir.

13. Koruculuk sistemi, korucuları mağdur etmeyecek tedbirler alınmak suretiyle bütünüyle tasfiye edilmeli; korucuların ellerindeki silahlar geri alınmalı, yaşadıkları travmalar dikkate alınarak rehabilitasyonları sağlanmalı ve emeklilik yaşını doldurmamış olanlara alternatif istihdam imkânları yaratılmalıdır. Son aylarda, bölgedeki bazı valiliklerce boşalan korucu kadrolarına yeni atamalar yapılması, barış süreci açısından tedirginlik yarattığından, boş kadrolara yapılan atamalar durdurulmalıdır.
14. Bölgede gerek güvenlik güçleri ve gerekse PKK tarafından döşenmiş olan mayınlar ve çatışma/silah atıkları nedeniyle her yıl çok sayıda çocuk, asker ve sivilin yaşamını kaybettiği ve yaralandığı bilinmektedir. Köye dönüşler ile otlak ve meraların kullanımının önünde de birer engel oluşturan bölgedeki mayınlar ve silah atıklarının temizlenmesine bir an önce başlanmalıdır. Bu çerçevede bir “Mayın Eylem Merkezi” oluşturulması yararlı olacaktır. Mayın mağdurları özel engelli grubu olarak değerlendirilmeli; mağdurlara, istihdam, eğitim, konut ve sağlık gibi alanlarda öncelik ve ayrıcalık tanınmalıdır. Bunların yanı sıra, Hükümet, Ottawa Sözleşmesi çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmelidir.
15. 1980 askeri darbesi sonrasında tutuklulara yönelik insanlık dışı muamelenin ve zulmün simgesi haline gelmiş olan Diyarbakır Cezaevi, bir insan hakları müzesine dönüştürülmelidir.
16. Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülere yönelik hak ihlallerinin ortadan kaldırılması için çaba harcanmalı; özellikle çocuk cezaevlerindeki taciz, tecavüz, işkence ve kötü muamele iddiaları ciddi bir şekilde soruşturulmalı ve suçlular hakkında gerekli işlemler hızla başlatılıp sonuçlandırılmalıdır.
17. Cezaevlerindeki ağır hasta tutuklu veya hükümlülerin gelecekleri açısından önemli bir kurum olan Adli Tıp Kurumu’nun bugüne kadar izlediği engelleyici, geciktirici ve menfi tutumun iyileştirilmesi için gereken çaba harcanmalıdır.
18. Son yıllarda hız verilen “karakol” ve “HES” yapımı bölgede kaygıyla karşılanmaktadır. Yeni karakol ve HES yapımına son verilmelidir. Özellikle Hasankeyf’in dünya tarih mirasına eklenmesi halinde baraj gelirini aşan ekonomik gelir elde edileceği dikkate alınarak, en azından su tutma kodu düşürülmek suretiyle Hasankeyf ve Dicle nehrindeki tarihi ve doğal zenginliklerin kurtarılması düşünülmelidir.
19. Bölgenin ekonomik geri kalmışlık düzeyine paralel olarak, bölgeye yönelik sosyal ve ekonomik yönden pozitif ayrımcı politikalar izlenmelidir.
20. Çatışmalı süreç içerisinde yakınlarını kaybeden, evleri yakılan, evinden ve köyünden koparılarak zorla göç ettirilen, gözaltında taciz ve tecavüze uğrayan, her türlü şiddet ve insanlık dışı muameleye maruz bırakılan kadınlar, bu sürecin en büyük mağdurlarıdır. Kadınların yaşadıkları büyük mağduriyet ve travmalar dikkate alınarak, onlara yönelik rehabilite edici özel politikalar geliştirilmelidir. Kadınların eğitim ve istihdamının sağlanması, sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının

genişletilmesi, namus cinayetleri, zorla ve çocuk yaşta evlilikler ile aile içi şiddetin engellenmesi amacıyla çok geniş kapsamlı, uygulanabilir ve sürdürülebilir projeler hayata geçirilmelidir.

21. Çatışmalı sürecin olağanüstü hal şartlarında doğup büyüyen, hayatlarını yoksulluk ve yoksunluk içerisinde geçiren, hayatın her alanında şiddete maruz kalan ve şiddete tanıklık eden çocuk ve gençlerin önemli bir kısmının hırsızlık, gasp, uyuşturucu ve fuhuş bataklığına sürüklendiği ifade edilmektedir. Hükümet, çatışmalı ortamın mağduru olan çocuk ve gençlerin eğitimi ve rehabilitasyonu ile topluma kazandırılmaları amacıyla özel politikalar geliştirmeli, acil tedbirler almalı ve somut adımlar atmalıdır.
22. Barış süreci, sadece Kürt meselesinin değil, bugüne kadar dışlanmış ve ötekileştirilmiş bütün kesimlerin yaşadıkları kimlik sorunlarının çözümünü hedefleyen bir anlayışla sürdürülmelidir. Bu çerçevede, Alevi sorununun çözümü büyük önem taşımaktadır. Alevilerin yaşadıkları sorunların çözümü amacıyla geçmiş yıllarda gerçekleştirilmiş olan çalıştaylar dizisi, devletin ilk kez Alevi kimliğini ve bu kimliğe mensup olanları muhatap alıp tanınması bakımından olumlu bir gelişme olmuştur. Buna ilave olarak, Alevi inanç ve kültürünün -eksik de olsa- ders kitaplarına girmesi, Alevi klasiklerinin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanması ve Başbakanın “Dersim Katliamı”ndan dolayı özür dilemesi gibi olumlu gelişmelere rağmen, Alevi sorunu hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Alevi kimliği alanında normalleşmenin sağlanabilmesi için, Alevilerin inanç ve örgütlenme özgürlüğü güvence altına alınmalı; cemevlerine statü tanınmalı, AİHM'nin zorunlu din kültürü ve ahlak dersleri ile nüfus cüzdanlarındaki din hanesi hakkında verdiği kararlar uygulanmalı, Madımak Oteli müze haline getirilmeli, üçüncü köprü için öngörülen isim gözden geçirilmeli ve özellikle de Alevilerin kamu bürokrasisinde karşı karşıya kaldıkları ayrımcı muameleyle mücadele edilmelidir.
23. Bölgedeki Süryanilere, anadilde eğitim hakkı başta olmak üzere, bütün kültürel kimlik hakları tanınmalı, uzun bir süredir yurt dışında yaşayan ve vatandaşlıktan çıkarılan Süryanilerin vatandaşlığa alınmaları için gereken kolaylıklar gösterilmeli ve yurt dışındaki Süryanilerin kendi topraklarına dönebilmeleri için gerekli koşullar yaratılmalıdır.
24. Bölgenin otokton halklarından olan Ezidilere yönelik kullanılan ayrımcı ve nefret dilinin terk edilmesi, Ezidilere ait işgal edilmiş arazilerin mülk sahiplerine iade edilmesi ve yurt dışındaki Ezidilerin kendi topraklarına dönebilmeleri için gereken çaba harcanmalıdır.
25. Bölgenin birçok ilinde yoğun bir nüfus barındıran Araplara yönelik olarak özellikle tarih ders kitaplarında yer alan ayrımcı ve tahkir edici ifade ve değerlendirmeler kaldırılmalı; Arapların kendi anadillerinde eğitim görebilmeleri başta olmak üzere, bütün kültürel kimlik hakları hukuki güvence altına alınmalıdır.
26. Bölgenin bir gerçekliği olan Hizbullah/Mustazaflar hareketinin, kendisini şiddetten arındırıp sivil topluma ve demokratik siyasete entegre olma çabalarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi gerekirken, legal sivil toplum faaliyetlerinin dahi terör ey-

lemi olarak değerlendirilip kimi üyelerinin terör örgütü üyeliği suçlamasıyla mahkum edilmesi ve derneklerinin kapatılması, söz konusu yapıyı kriminalize etmekten ve gerilimlere yol açmaktan başka hiçbir sonuç doğurmamaktadır. Çözüm süreci bakımından bir risk potansiyeli taşıyan bu olumsuz gelişmeler yetkililerce dikkate alınmalı ve gereken hassasiyet gösterilmelidir.

7. SONUÇ

Çözüm süreciyle sonuçlandırılması hedeflenen Kürt sorunu, Kürt kimliğinin ret ve inkârının, Kürtlerin dışlayıcı ve ötekileştirici bir siyasi/üst kimlik ekseninde asimile edilmeye çalışılmasının ve Kürtlere yönelik baskıcı politikalar izlenmesinin yarattığı bir sorundur. Yaklaşık bir asırlık tarihi derinliği olan bu sorun, çok uzun bir dönem görmezlikten gelindi ve yönetilebilir bir sorun olarak görülüp çözümü sürekli ertelendi. Ne var ki, çözümün ertelenmesi, sorunun boyutlarını ve alanını genişletti, aktörlerin sayısını arttırdı ve yarattığı maliyeti yükseltti.

Giderek yönetilebilir bir sorun olmaktan uzaklaşan ve karmaşık bir hal alan bu sorunun çözümü doğrultusunda girişilen çözüm çabaları bir şekilde sonuçsuz kaldı. Bugün Türkiye, önceki girişimlerle karşılaştırılamayacak kadar ciddi ve büyük beklentiler doğuran bir çözüm sürecini yaşamaktadır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye, temel bir sorunuyla yüzleşme cesaretini göstermekte; demokrasinin ve özgürlüklerin alanını genişleterek bu sorununu çözmeye çalışmaktadır.

Kürt meselesinin getirdiği büyük maliyeti çok iyi bilen Türkiye toplumu, bu sorunun çözülmesinin Türkiye’de toplumsal barışın güçlenmesine, demokrasinin kökleşmesine, insan hakları standartlarının yükselmesine ve ülkenin ekonomik performansının kayda değer ölçüde büyümesine katkı sağlayacağına da farkındadır. Bu yüzden de çözüm sürecine büyük destek vermekte ve geleceğe daha fazla umutla bakmaktadır.

Yaşanmışlıklardan kaynaklanan nedenlerle çözüm sürecine en fazla destek veren Güneydoğu’da, sürece yönelik umut ve beklenti düzeyi çok yüksektir. Bununla birlikte, bölge insanı, tarihi tecrübelerin yarattığı devlete yönelik derin güvensizlik hissi nedeniyle, çözüm sürecine dair kaygılar da taşımaktadır. Kaygıların ana eksenini ise, sürecin kesintiye uğraması oluşturmaktadır. Çözüm sürecinin ilk günlerinde çok daha fazla olan bu endişelerin, sürecin bugüne kadar başarılı ilerlemesiyle önemli ölçüde azaldığını ve dikkatlerin artık Hükümetin demokratikleşme doğrultusunda gerçekleştireceği kapsamlı reformlar üzerinde toplandığını belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle, Hükümetin, çözüme dair kararlılığını bir kez daha vurgulayarak, sembolik değeri olan adımları bir an önce atması ve yapacağı düzenlemeleri açıklaması, hem sürecin zarar görmemesi hem de Hükümetin sürece ne ölçüde sahip çıktığı konusunda var olan kuşkuları bertaraf etmek açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece, bir yandan çözüme dair umutlar diri tutulacak, bir yandan da bütün bir toplumun sürece hazırlanması, hatta katılımı sağlanmış olacaktır.

Kürt meselesinde ‘sorun,’ devletin Kürtlere yönelik izlediği ret, inkâr ve asimilasyon politikaları olmakla birlikte, ‘çözüm,’ sadece bu politikaların terk edilmesiyle sağlanacak gibi gözükmemektedir. Kürtler açısından kalıcı bir çözüm için, siyasi ve hukuki sistemin, özgürlük ve eşitlik temelinde adeta yeniden dizayn edilmesi şarttır. Bunun da ciddi bir toplumsal uzlaşmayı gerektirdiği açıktır. Ne var ki, son günlerde Gezi Parkı vesilesiyle yaşanan olaylar ya da Alevilerin hak ve özgürlük talepleri üzerinden toplumda yeni bir laik-dindar kırılması yaratılmak istenmektedir. Çözüm sürecinin, bütün toplumu kuşatan kalıcı bir barışla sonuçlanmasını riske sokacak bu tür toplumsal çatışmalara izin vermemek ve farklı kesimlerin taleplerini gözeterik süreci yürütmek gerekmektedir.